

VALSTS POLICIJAS KOLEDŽA

Pētījuma

Valsts policijas darbinieku priekšstati par taisnīgumu un agresijas savstarpējās sakarības

apkopojums

Pētījuma autores:

Valsts policijas koledžas

Humanitārās katedras vadītāja Mg.psych., **Evita Lipe**

Humanitārās katedras lektore Dr.psych., **Margarita Nesterova**

Rīga, 2014

Saturs

Ievads	3
Teorētiskā daļa	4
Sociālie priekšstati par taisnīgumu kā tiesiskās apziņas sastāvdaļu.....	4
Vispārējā un personīgā ticība taisnīgai pasaulei.....	13
Afekta regulācija, agresija un naidīgums	16
Priekšstati par taisnīgumu, ticība taisnīgai pasaulei un agresija.....	19
Praktiskā daļa	20
Pētījuma jautājumi	20
Izmantotās metodikas	20
Procedūra	21
Pētījuma dalībnieki.....	21
Pētījuma rezultāti un analīze.....	21
Secinājumi	37
Ieteikumi.....	38
Pētījuma ierobežojumi	38
Izmantotā literatūra	39

Ievads

Policijas darbinieka profesija raksturojas ar daudz specifiskām iezīmēm, kā arī tā prasa milzīgu atdevi, veicot dienesta pienākumus. Pētījumi par policijas darbu parāda, ka policijas darbinieki ilgstoši ir pakļauti draudiem, vajadzību uzturēt nepārtrauktu modrību cīņā ar noziegumiem, kā arī sajūta, ka jākontrolē jebkura situācija. Šāda profesionālā darba vide ir stresa pilna. Ilgstoša stresa sekas varbūt dažādas, gan tās var izraisīt dusmas un agresijas izpausmes, gan profesionālo izdegšanu un citas psiholoģiskas un veselības problēmas, kas ietekmē kā profesionālo darbību, tā privāto dzīvi. Savukārt agresijai policijas darbā ir amvivalenta daba, vienā situācijā policijas darbinieki piedzīvo agresiju no personām, bet citā jāpielieto agresija, lai aizturētu vai pasargātu citas personas no briesmām. Šāda veida situācijas un saskarsme ar noziedzīgo vidi, ilgstoši strādājot policijā, var veicināt profesionālo izdegšanu.

Otrs nozīmīgs faktors policijas darbā ir tiesību sargāšana un cīņa ar likuma prasību ievērošanu. Lai policijas darbinieks spētu tiesiski un ētiski veikt dienesta pienākumus ir svarīgi, lai viņam būtu augsta tiesiskā apziņa. Tas ir svarīgs faktors, jo tiesiskā apziņa pauž attieksmi pret tiesību sfēru. Pastāv vairāki ietekmējošie faktori, kas var ietekmēt policijas darbinieka tiesisko apziņu, piemēram, nepietiekams likumdošanas zināšanu līmenis, personīgo vajadzību pārsvars pār likuma prasībām, ticība iespējai izvairīties no atbildības, zems pašvērtējums un vēlme pašapliecināties, varas izmantošana egoistisku mērķu sasniegšanai u.c. Ja policijas darbinieks izvēlēsies, kurus likumus pārkāpt vai apiet ar likumu, tad leģimititāte par tiesību varu kļūst patvaļīga un tāda policijas darbinieku attieksme var smagi iedragāt policijas tēlu un uzticēšanos policijai.

Trešais šī pētījuma psiholoģiskais faktors ir ticība taisnīgai pasaulei. Šis faktors ir vienlīdz svarīgs, jo motivē indivīdu novērst nevainīgu upuru/cietušo ciešanas, izjūt pienākumu izturēties taisnīgi pret citiem, kā arī vairāk apmierināti ar dzīvi, spēj labāk pārvarēt stresu un psiholoģiskās grūtības. Pētījumi parāda, ka indivīdi ar augstu ticību taisnīgajai pasaulei retāk izjūt naidīgumu, agresīvu vai fizisku uzvedību, kas ir nozīmīgs faktors policijas darbā.

Teorētiskā daļa

Sociālie priekšstati par taisnīgumu kā tiesiskās apziņas sastāvdaļu

Tiesiskās apziņas jēdziens un būtība

Tiesiskā apziņa nosaka indivīda spēju dzīvot saskaņā ar tiesiskajām normām. Vairāki autori (Echate, Guede, Castro, 1994; Hewstone, Jaspars, Lalljee, 1982; Moscovici, 1987; Tapp, Levine, 1977; Tabone, Pardine, Salzano, 1992; Thurstone, 1927; Wagne, 1995; Wiegand, 1993) definē tiesisko apziņu kā psiholoģisko un sociāli tiesisko nostādņu sistēmu attiecībā pret tiesībsargājošās sistēmas elementiem. Citi zinātnieki (Ратинов, Ефремова, 1998; Гулевич, Голынчик, 2003) uzskata, ka tiesiskā apziņa ir sarežģīts veidojums, kas pauž indivīdu attieksmi pret jebkuriem objektiem vai parādībām, kas saistīti ar tiesību sfēru, respektīvi, tiesiskās apziņas pētījumi ietver sevī vairākus virzienus, piemēram, attieksmes un priekšstatus pret likumu, noziegumiem, noziedzniekiem, sodu, tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem, kā arī jēdzieniem, kas atspoguļo morāli tiesiskās normas un vērtības (piemēram, taisnīgums). Daži pētnieki (Пастушеня, 2012) uzsver, ka pastāv divi tiesiskās apziņas veidi – individuālā un sabiedriskā tiesiskā apziņa. Individuālo tiesisko apziņu veido personības psiholoģiskās īpatnības, kas determinē indivīda tiesiskās uzvedības virzību – likumpaklausīgā vai pretlikumīgā virzienā. Sabiedriskā tiesiskā apziņa ietver katra sociālās grupas dalībnieka individuālo tiesisko apziņu, vienlaicīgi izpaužoties kā sociāli psiholoģisks fenomens, kas ietekmē sabiedrības locekļu individuālās tiesiskās apziņas veidošanos. Tāpēc individuālie tiesiskie priekšstati veidojas ne tikai personīgā tiesiskās kārtības, noziedzības un citu tiesisko aspektu novērtējuma rezultātā, bet arī balstoties uz citu cilvēku priekšstatiem par zināšanām.

Analizējot pieejamos tiesiskās apziņas pētījumus tiesībsargājošo iestāžu darbinieku vidū, tika konstatēts, ka lielākā daļa šo pētījumu koncentrējas Krievijas autoru (Ратинов, Ефремова, 1998; Гулевич, Голынчик, 2003; Безносков, 2006) darbos, turklāt tiesiskā apziņa kā vispārējs fenomens Rietumu literatūrā netiek analizēts. Pārsvārā tiesiskās apziņas pētījumi tiek skatīti kāda viena komponenta izpētes kontekstā, piemēram, afektīvā attieksmē pret noziedznieku (Vrij, Dingermans, 1996; Ortet-Fabregat, Perez, Lewis, 1993), attieksmē pret mītiem par izvarošanu (Krahe, 1991; Tabone, Pardine, Salzano, 1992), bailēs no noziegumiem (Warr, 1992), likuma funkciju un izpildes novērtējumā (Staerkle, Clemence, Doise, 1998; Diaz-Veizades et.al., 1995) u.c., kas parāda šo pētījumu sašķeltību un fragmentāru pieeju tiesiskās apziņas jēdzienam.

Viens no virzieniem, kurš tiek izmantots arī mūsu pētījumā, balstās uz Tapa un Levina (Tapp, Kohlberg, 1971; Tapp, Levine, 1977) kognitīvo tiesiskās attīstības modeli, kas ietver trīs tiesiskās attīstības līmeņus:

1. Likumpaklausības līmenis - indivīds uzskata, ka galvenā likuma funkcija ir noziegumu novēršana to aizliegšanas rezultātā, likumi tiek uztverti kā augstākstāvoši, tapēc cilvēkam nav šaubu to pareizībā. Tiek uzskatīts, ka cilvēki pilda likumu prasības tāpēc, ka izvairās no soda un pakļaujas varai.
2. Likumatbalsta līmenis – šajā līmenī atrodas cilvēki, kuri uzskata, ka noteikumi nepieciešami, lai uzturētu tās sabiedrības struktūru, kuras daļa ir viņi paši. Šie indivīdi uzskata, ka likumi ir vienošanās rezultāts starp cilvēkiem, kuri pakļaujas likumiem konformisma ietekmē un vēlmē attaisnot apkārtējo gaidas.
3. Likumveidošanas līmenis – šajā līmenī cilvēks attaisno savu uzvedību balstoties uz morālo normu sistēmu, saistot to ar pastāvošajiem likumiem. Viņu interese nevis paši likumi, bet gan vispārējie tiesību sistēmas pamatā esošie principi. Šo principu neatbilstība morālajām normām noved indivīdu pie nepaklausības likumiem un vēlmes tos izmainīt.

Pāreja uz trešo līmeni notiek likumu apgūšanas un ievērošanas rezultātā. Tiem, kuri atrodas pirmajā līmenī, jēdzieni „morāle” un „likums” ir apvienoti vienā veselumā, trešajā līmenī veidojas personība, kura ir pilnībā apguvusi likumu normas, kas atbilst morāles normām.

Tomēr vairāki citi pētījumi (Cohn, White, 1990) atklāja, ka uzvedībai ir lielāka ietekme uz tiesiskās attīstības līmeni, nekā tiesiskās attīstības līmenim uz uzvedību, turklāt uzvedība lielākā mērā atkarīga nevis no tiesiskās attīstības līmeņa (vispārējā attieksme pret likumu), bet gan no attieksmes pret atsevišķiem noziegumu un sodu veidiem. Turklāt vairāki pētījumi atklāja, ka darbs tiesībsargājošajā iestādēs uzliek noteiktu spiedogu uz šo indivīdu tiesisko apziņu. Piemēram, pētījumi (Miller, Snyder, 1971; Баранов, 1991, 1997; Грошев, 1994; КуПЛЕНский, 1996) atklāja, ka iekšlietu iestāžu darbiniekiem raksturīgs aizdomīgums, cinisms, nosodoša attieksme, nepietiekams likumdošanas zināšanu līmenis, likumības izjūtas trūkums, personīgo vajadzību pārsvars pār likuma prasībām, orientācija uz vadības viedokli, ticība iespējai izvairīties no atbildības, zems pašvērtējums un vēlme pašapliecināties, varas izmantošana egoistisku mērķu sasniegšanai u.c. Turklāt viens no tiesiskās apziņas deformācijas iemesliem tiek minēts - bieža vardarbības un spēka izmantošana policijas darbā.

Ņemot vērā to, ka taisnīgums ir tiesiskās un morālās apziņas sastāvdaļa, paralēli tiesiskās attīstības līmeņa izpētei, šajā pētījumā tiek skatīti arī tiesiskās apziņas veidi, kas

mūsusprāt ir būtisks priekšnosacījums priekšstatu veidošanai par taisnīgumu, kā arī agresijas vadīšanai un emocionālās kontroles nozīmei policista ikdienas darbībā.

Atkarībā no indivīda zināšanu apjoma (kognitīvā komponente) par tiesībām, jūtu virzības un intensitātes (afektīvā komponente), tiesiskas vai pretlikumīgas uzvedības (uzvedības komponente), kā arī tiesību vispārējās nozīmības novērtējuma Beznosovs (Безносов, 2006) izdalīja vairākus tiesiskās apziņas veidus (ideālisms, reālisms, konformisms, fetišisms, infantilisms, skepticisms, cinisms un nihilisms), izstrādājot metodiku „Attieksme pret tiesībām”, līdzīga pieeja tika izmantota arī citu autoru darbos (piem., Трушков, 1995).

Tiesiskais ideālisms raksturojas ar paaugstinātu tiesību nozīmības novērtējumu sabiedrībā, pozitīvām emocijām, likumīgu uzvedību, tomēr juridisko zināšanu apjoms nav tik liels, lai objektīvi novērtētu tiesību lomu.

Tiesiskais reālisms balstās uz tiesisko zināšanu pilnīgumu, pozitīvām emocijām, likumīgu uzvedību un augstu likuma nozīmes novērtējumu attiecībā uz sociālo attiecību regulējumu. Tiesiskās zināšanas balstās uz loģiskām, pamatotām tiesiskām idejām, izpaužas jēdzienu un pārliecību veidā. Tiesiskajam reālismam raksturīgs tiesiskā pienākuma, darbību likumības izjūtas, cieņa pret likumu, solidaritāte ar likuma prasībām. Cilvēks izvēlas tikai likumīgu uzvedību, gatavs sekot tiesiskajiem priekšrakstiem.

Tiesiskais konformisms balstās uz mūsdienu likumdošanas zināšanām, likumīgu uzvedību un vienaldzīgu attieksmi pret tiesībām, intereses trūkumu un to nozīmes neitrālu novērtējumu.

Tiesiskais fetišisms parādās tiesisko zināšanu trūkuma rezultātā, raksturīga likumīga uzvedība, paaugstināts tiesību lomas novērtējums. Tiesībām tiek piešķirta mistiski maģiska nozīmība, paaugstinātas emocijas saistībā ar tiesiskās sistēmas regulējošo ietekmi uz sociālajām attiecībām.

Tiesiskais infantilisms atšķiras ar likumu nezināšanu, vienaldzību attiecībā uz tiesisko sistēmu. Tiesību nozīmība netiek novērtēta, tomēr indivīda uzvedība ir likumīga, balstās uz citu cilvēku uzvedības piemēriem un stereotipiem.

Tiesiskais skepticisms izpaužas cilvēkiem ar labām likuma zināšanām, likumīgu uzvedību, bet zemu tiesību nozīmības novērtējumu sabiedrības dzīvē un vienaldzīgu attieksmi pret tiesiskumu.

Tiesiskais cinisms – tiesiskās apziņas deformācijas izpausme indivīdiem ar labām likuma zināšanām, bet negatīvu attieksmi pret to, izpaužas pazeminātā tiesību nozīmes novērtējumā sabiedrībā un pretlikumīgā (asociālā) uzvedībā. Ciniķis ir cilvēks, kurš labi zina likumus, bet ar tendenci tos pārkāpt, iespējams pat veikt pretlikumīgas darbības.

Tiesiskais nihilisms arī ir tiesiskās apziņas deformācijas izpausme, kas rodas likumu nezināšanas rezultātā, izpaužoties negatīvā attieksmē pret tiem, pretlikumīgā uzvedībā un izteikti pazeminātā tiesiskā regulējuma nozīmības novērtējumā.

Autors (Безносов, 2006) konstatēja, ka tiesisko reālismu kā adekvātu tiesiskās apziņas formu ietekmē tādi faktori kā likumu zināšana, personības iezīmes, vērtību un bāzes pārliecību sistēma. Cilvēki, kas ieguvuši speciālu juridisko izglītību, kā arī pastāvīgi strādā iekšlietu sistēmā, augstākā mērā pauž tiesisko reālismu kā pozitīvu attieksmi pret tiesībām, nekā cilvēki, kuriem juridiskās izglītības nav. Arī Tapa un Levina pētījumi atklāja pieredzes pozitīvo ietekmi uz tiesisko attīstību (Tapp, Kohlberg, 1971; Tapp, Levine, 1977), pētot zvērinātos pirms tiesas sēdes un pēc piedalīšanās tiesas sēdē un lēmuma pasludināšanas, tika konstatēts, ka piedalīšanās tiesas sēdē izmaina cilvēku priekšstatus par likuma būtību un funkcijām, respektīvi, paaugstina indivīdu tiesiskās attīstības līmeni, pie tam kā būtiskākais aspekts pieņemot lēmumu (Гулевич, Голынчик, 2003).

Pozitīva attieksme pret tiesībām (tiesiskais reālisms, ideālisms, konformisms), pēc Beznošova pētījuma rezultātiem, veidojas balstoties uz tādu pārliecību bāzes kā ticība apkārtējās pasaules taisnīgumam, pārliecība par savu „Es”, ticība veiksmi, spēja kontrolēt gan savu personīgo uzvedību, gan notikumus. Savukārt tie cilvēki, kuri netic apkārtējo labestībai un pasaules labvēlībai ir tendēti paust tiesisko nihilismu.

Attieksmes veidu pret tiesībām tipoloģija (Безносов, 2006)

Nr.p .k.	Attieksmes veids	Kognitīvā komponente	Emocionālā komponente	Uzvedība komponente	Vērtējuma komponente
1.	<i>Tiesiskais reālisms</i>	Tiesību (likumu) zināšana	Pozitīvas jūtas	Likumpaklausīga	Augsts novērtējums
2.	<i>Tiesiskais ideālisms</i>	Tiesību (likumu) zināšana	Hiper - pozitīvas jūtas	Likumpaklausīga	Hiper - augsts
3.	<i>Tiesiskais konformisms</i>	Tiesību (likumu) zināšana	Vienaldzība	Likumpaklausīga	Novērtējuma trūkums
4.	<i>Tiesiskais fetišisms</i>	Nav tiesību (likumu) zināšanu	Sajūsma	Likumpaklausīga	Paaugstināts vērtējums
5.	<i>Tiesiskais infantilisms</i>	Nav tiesību (likumu) zināšanu	Vienaldzība	Likumpaklausīga	Novērtējuma trūkums
6.	<i>Tiesiskais skepticisms</i>	Tiesību (likumu) zināšana	Vienaldzība	Likumpaklausīga	Zems

7.	<i>Tiesiskais cinisms</i>	Tiesību (likumu) zināšana	Negatīvas jūtas	Pretlikumīga	Hiper - zems
8.	<i>Tiesiskais nihilisms</i>	Nav tiesību (likumu) zināšanu	Hiper-negatīvas jūtas	Pretlikumīga	Hiper - zems

Taisnīguma fenomena teorētiskie aspekti

Taisnīguma izpēte kognitīvās psiholoģijas kontekstā saistīta ar vispārējo priekšstatu izpēti par taisnīgumu, kad taisnīgums tiek pētīts kā veseluma fenomēns, neizdalot dažādus taisnīguma veidus. Šajā virzienā tiek izdalīti vairāki izpētes aspekti. Kā vienu no šādiem aspektiem var izdalīt taisnīguma lomas izpēti ikdienas apziņā, definējot taisnīgumu kā morālās apziņas sastāvdaļu. Šī virziena pirmsākumi meklējami Piažē un Kolberga (Kohlberg, 1984) teorijās, kuri uzskatīja, ka taisnīgums ir galvenais morālās apziņas elements. Daži autori (Damon, 1977; Demetriou, Charitides, 1986; Wendorf, Alexander, Firestone, 2002) uzsver, ka Kolberga morālās attīstības teorija ir globālā taisnīguma teorija (Kohlberg, 1984), savukārt sadales un procesuālais taisnīgums var tikt uzskatīti par šīs globālās spriešanas teorijas daļām (Emler, 1991). Ja distributīvā un procesuālā taisnīguma pētījumi fokusējas uz cilvēku vajadzībām un vēlmēm, piemēram, uzskata, ka cilvēki fundamentāli grib palielināt savu savtīgumu, vai tikt sociāli novērtēti, morālā taisnīguma skaidrojošā pieeja virza uzmanību prom no vajadzībām un vēlmēm, uz „vajadzētu” un „būtu” koncepcijām (Skitka, 2009).

Skitka un Baumans (Skitka, Bauman, 2008) uzsver, ka taisnīguma definīcija un tas, ko tas nozīmē cilvēkam, varētu drīzāk pamatoti sākties ar morāli, taisnīgumu, tikumiem un ētiku, nevis ar savtīgumu, piederību vai citām nemorālām motivācijām. No šī skatupunkta interpretēt dažādas taisnīgumu skaidrojošās pieejas kā pilnīgi pretrunīgas nebūtu ētiski, tieši otrādi nepieciešams skatīt katru no pieejām kā savstarpēji papildinošu vispārējā taisnīguma pētījumu attīstības kontekstā. *Homo moralis* pieeja kļūst par jaunu virzienu taisnīguma pētījumos, neskatoties uz to, ka taisnīguma priekšstatu izpētē kā vienas no svarīgākajiem aspektiem vienmēr tiek minētas morālās attīstības teorijas. Piemēram, Kolberga morālās attīstības teorija (Kohlberg, 1973) apgalvo, ka taisnīgums ir būtiska iezīme morālai spriešanai, un ka „taisnīguma operācijas” ir rīcība, ko cilvēki izmanto, lai atrisinātu debates starp konfliktējošām morālām prasībām. No šīs attīstības pieejas, cilvēki progresē līdz morālam briedumam, kļūstot kompetentāki un pieredzējušāki viņu pieejā taisnīguma procesos. Pēc Kolberga uzskatiem, eksistē vienpadsmit vērtības, kas ir svarīgas dažādu kultūru pārstāvjiem (likums, civiltiesības, vara, īpašums, uzticība un taisnīgums apmaiņā,

taisnīgums soda noteikšanā, patiesums, sirdsapziņa, dzīve un spēja paust savas jūtas, mīlestība). Morālās attīstības līmeni, pēc autora domām, nosaka attieksmes stils pret šīm vērtībām, līdz ar to, taisnīgums ir viena no vissvarīgākajām un izplatītākajām vērtībām. Tas ir morālo konfliktu risināšanas pamats, kas rodas dalībnieku mijiedarbības rezultātā. „*Homo moralis*” būtība izpaužas uzskatā, ka cilvēkiem ir iekšēja dziņa, lai uztrauktos par morāli un darbotos saskaņā ar morāles koncepcijām (Skitka, 2009).

Vairāki „*homo moralis*” idejas atbalstītāji (Cropanzano et.al. 2001; Fehr, Fischbacher, 2004; Folger, 2001; Skitka, Houston, 2001; Skitka, Mullen, 2002; Skitka et al., 2008) atklāja, ka cilvēka morālām interesēm dažreiz ir svarīga loma tajā, kā viņi uztver taisnīgumu. Turklāt, daži autori (Mullen, Skitka, 2002, 2006; Skitka, Houston, 2001; Skitka, 2009) uzskata, ka cilvēkiem, kam ir spēcīga morālā stāja kādā jautājumā, uzskati par taisnīgumu veidojas balstoties uz to, vai mērķi, kam viņi dod priekšroku, tika sasniegti, bet nevis vai tie bija sasniegti ar taisnīgu vai netaisnīgu rīcību. Šāds uzskats tiek definēts par „morālās pilnvaras efektu”. Cilvēki visdrīzāk izmantos morālo pieeju, lai izvērtētu taisnīgumu, ja viņu materiālās un sociālās vajadzības ir minimāli apmierinātas (Maslow, 1993); viņi ir aculiecinieki tīšam un nepelnītam kaitējumam (Pittman & Darley, 2003); ir izsauktas morālas emocijas (Haidt, 2003); ir sajusti draudi morālās kārtības uztverei (Tetlock, 2002 pēc Skitka, 2009) jeb viņu personīgā morālā autentiskuma izjūta tikusi apšaubīta vai vājināta (Steele, 1999; Zhong, Liljenquist, 2006 pēc Skitka, 2009), un tādēļ cilvēkiem tiek atgādināts par morāli (Jonas, Schimel, Greenberg, Pyszczynski, 2002 pēc Skitka, 2009).

Vairāki pētnieki (Aquino et.al., 2007) uzskata, ka, ja gadījumā cilvēki skatās uz situāciju caur morālo prizmu, tad viņi visdrīzāk atriebsies, ja būs izjutuši netaisnību pret sevi. Piemēram, ja pret cilvēkiem darbā izturas labi, tad viņi visdrīzāk uzvedīsies darbā ētiski, bet, ja rodas sajūta, ka izturas netaisnīgi, tad viņi būs tendēti uz pārkāpumiem darba vietā (Aquino et.al., 2007).

Otrs kognitīvo taisnīguma pētījumu virziens saistīts ar ikdienas taisnīguma definējumiem, kas pēta indivīdu priekšstatus par to, kādi notikumi tiek uzskatīti par taisnīgiem, bet kādi – par netaisnīgiem (Mikula, 1993; Meeker, Elliot, 1998; Finkel, 2000; Chiu, 1991; Голынчик, 2004, Гулевич, 2005 u.c.). Tiek veidots taisnīga un netaisnīga indivīda portrets un taisnīguma atjaunošanas stratēģiju izpēte, kas analizē kā, pēc cilvēku uzskatiem, ir jāuzvedas saskaroties ar netaisnīgu situāciju un kā var atjaunot taisnīgumu (Лейнг, Стефан, 2003; Chiu, 1991; Гулевич, Голынчик, 2003, 2004; Shaw, Wild, Colquitt, 2003; Wenzel, Okimoto, Feather, Platow 2008 u.c);

Trešais virziens pēta individuālās atšķirības priekšstatos par taisnīgumu, šīs pieejas kontekstā tiek pētīti tādi fenomeni kā „ticība taisnīgai pasaulei” (Lerner, 1980; 1981; Lerner, Miller, 1978; Calhoun et.al., 1998; Furnham, 1993; Glennon, Joseph, Hunter, 1993; Hafer, 2000; Murphy-Berman, Berman, 1991; Skitka, 2003; Dalbert, 1999, 2001, 2007 u.c.), kas sīkāk tiks apskatīts nākošajā nodaļā, jūtīgums pret netaisnīgumu (Dalbert, Montada, Schmitt, 1987; Schmitt, Neumann, Montada, 1995; Maes, 1994; Rubin, Peplau, 1973; Schwartz, 1999; Schmitt et.al., 2005 u.c.), kas nosaka individuālās atšķirības taisnīguma izpratnē un tā atjaunošanas stratēģijās. Šādi pētījumi tiek veikti gan individuālajā aspektā, gan grupu priekšstatu izpētē par taisnīgumu, šajā gadījumā tie tiek skatīti kā sociālo priekšstatu sistēma, kas veidojas savstarpējā mijiedarbībā starp cilvēkiem un ir izplatīti noteiktā sociālajā grupā, pamatojoties uz Moskoviči sociālo priekšstatu teoriju.

Krievijas autoru darbos pēdējā laikā ir augusi interese par taisnīguma fenomena izpētes problemātiku (Гулевич, 2003, 2006; Голынчик, 2005; Воловикова, Соснина, 2001, 2002; Соснина, 2006), tomēr salīdzinoši šo pētījumu skaits pagaidām nav plašs un uzmanības lokā pārsvarā ir vispārējie priekšstati par taisnīgumu, kā arī procesuālā un distributīvās taisnīguma interpretācijas. Šie pētījumi parādīja, ka visbiežāk aprakstot taisnīgumu, indivīdi to interpretē godīguma, vienlīdzības, labsirdības, līdztiesības, krietnuma, patiesības un tiesiskās kategorijās, turklāt pētnieki noteica vairākas asociāciju grupas, ka atklāj taisnīguma fenomena saturu – godīgums un krietnums, likums, labas attiecības ar cilvēkiem, vienlīdzība, laime un cerība. Šie rezultāti pētniekiem (Гулевич, 2007) ļāva izdarīt secinājumu, ka indivīda priekšstati par taisnīgumu ietver sevī 1) taisnīguma kā likuma uztveri, ko nepieciešams ievērot; 2) taisnīguma kā žēlsirdības un cerības uztveri, kas ietver sevī pozitīvu attieksmi pret cilvēkiem un cerību, laimi, šajā gadījumā taisnīgums tiek skatīts kā spēks, kas sniedz palīdzību un aizsardzību; 3) taisnīguma kā objektīvo zināšanu uztveri, kas saistās ar taisnības un patiesības asociācijām, šajā gadījumā taisnīgums kalpo kā spēks, kas ir vienaldzīgs attiecībā pret cilvēkiem. Atkārtotais pētījums ļāva pētniekiem apstiprināt apgalvojumu, ka ikdienas apziņā eksistē trīs dažādi priekšstati par taisnīgumu: 1) atbilstība realitātei un noteiktu noteikumu - godīguma, objektivitātes un krietnuma ievērošana, 2) labvēlīga attieksme pret cilvēku, kas paredz palīdzības sniegšanu un vienlīdzību, 3) likuma ievērošana. Turklāt pirmie divi norāda uz taisnīguma saistību ar morālo apziņu, bet trešais – tiesisko.

Vairāki pētnieki konstatēja, ka visi taisnīguma veidi cilvēka ikdienā veic vienādas funkcijas (Голынчик, 2003; Гулевич, 2007):

- Uzvedības regulācija – priekšstati par taisnīgumu nosaka indivīda motivāciju un uzvedību tiesiskajās un starppersoniskajās attiecībās, piemēram, ja vadošais motīvs ir

taisnīguma atjaunošana, kā tas notiek pieņemot lēmumu tiesas procesā (Гулевич, Голынчик, 2003), indivīdu lēmumu ietekmēs priekšstati par taisnīgumu, respektīvi, attieksme pret vienlīdzības principu (Schmitt et al, 2003). Guļeviča uzsver, ka pašreizējo notikumu taisnīguma novērtējums ietekmē indivīdu vēlmi veikt savus profesionālos pienākumus, mijiedarbības raksturu, gatavību palīdzēt, vēlmi atdarīt pāridarītājam un soda mēra izvēli, darba kvalitāti, deviantas un prettiesiskas uzvedības veidu izvēli.

- Ietekme uz emocionālo stāvokli – vairāku pētījumu (Keltner et al, 1993; Lemehse, Dodge, 1993; Quigley, Tedeschi, 1996) rezultāti liecina, ka, jo biežāk indivīds sastopas ar netaisnīgumu, jo negatīvāk tas ietekmē viņa emocionālo stāvokli un noved pie tādam jūtām kā dusmas un aizvainojums. Pētījumi parādīja, ka vissmagāk netaisnīgumu pārdzīvo upuris, kaut gan tādi pārdzīvojumi kā vainas apziņa raksturīgi arī pārkāpējam (Chiu, 1991). Tailers (Tyler, 1989) atklāja, ka mijiedarbības ar tiesisko institūciju pārstāvjiem kā netaisnīga procesa novērtējums noved pie neapmierinātības, deviantas uzvedības, ka arī depresijas somatiskajiem simptomiem un naidīguma.

- Veselības regulācijas funkcija – priekšstati par taisnīgumu ietekmē indivīda fizisko stāvokli, saskare ar netaisnīgumu izraisa veselības problēmas no īslaicīgiem miega traucējumiem līdz hroniskām slimībām.

- Kontroles funkcijas – indivīda pārliecība par lēmuma pieņemšanas procesa taisnīgumu sniedz viņam drošības izjūtu un šī lēmuma rezultāta kontroles iespējas.

- Grupas veseluma saglabāšanas funkcija cieši saistīta ar kontroles funkciju, vairāki autori uzskata, ka lēmumu pieņemšanas process grupā nepieciešams, lai vadītu iekšējos grupas procesus, tādēļ saskanīgi grupas locekļu priekšstati par procesuālo taisnīgumu ļauj novērst iekšgrupu konfliktus un saglabāt grupu kā veselumu (Reis, 1986; Thibaut, Walker, 1975, 1978).

- Izziņas funkcija – priekšstati par taisnīgumu ietekmē indivīda apkārt esošo notikumu, parādību un cilvēku novērtējumu, pasaules tēls mainās atkarībā no tā, vai savas dzīves notikumus viņš uztver kā taisnīgus vai netaisnīgus. Daži pētījumi (Golberg et al, 1999; Keltner et al, 1993; Lerner et al, 1998; Quigley, Tedeschi, 1996) atklāja, ka pastāvīga saskare ar netaisnīgumu nosaka atributīvo procesu specifiku: indivīds kļūst par „intuitīvo apsūdzētāju”, kas alkst nežēlīgi sodīt netaisnīguma izraisītāju, pie tam ignorējot vainu mīkstinājošus apstākļus un samazinot nekontrolējamo faktoru ietekmi uz viņa uzvedību.

- Pašuztveres funkcija – priekšstati par taisnīgumu ietekmē indivīda pašcieņu un pašefektivitāti.

Neskatoties uz to, ka taisnīguma pētījumi sociālajā psiholoģijā mūsdienās ir diezgan plaši izplatīti, pētnieki joprojām nespēj rast viennozīmīgu atbildi uz jautājumu, kas ir taisnīgi

un, kas nav. Tomēr viņi jau spēj iegūt zināmus rezultātus, kas skar priekšstatus un cilvēku emocionālās reakcijas saistībā ar taisnīguma fenomenu (Skitka, Crosby, 2003). Analizējot cilvēku uzvedību, rodas iespēja noteikt, kādā veidā taisnīguma fenomens saistīts ar viņu priekšstatiem, jūtām un darbībām individuālajā un grupu līmenī. Tāpat arī rodas iespējas noteikt taisnīguma priekšstata saturisko pusi kā morālās apziņas veidotāju, kas ir svarīgs faktors veiksmīgai tiesiskās socializācijas procesa realizācijai. Pie tam daži autori (Tyler, 1987; Finkel, 2000; Sheppard, 1985; Anderson, Otto, 2003; Гулевич 2007) uzsver, ka priekšstati par taisnīgumu un taisnīguma normu ievērošana saistīta ar priekšstatiem par tiesiskās sistēmas taisnīgumu, kas ir svarīgs priekšnosacījums taisnīguma fenomena interpretācijai morālās un tiesiskās apziņas kontekstā.

Pēdējo gadu laikā pētījumi, kas skar taisnīguma fenomena problēmas, iegūst aizvien plašākas robežas. Aktuāla kļūst taisnīguma izpēte saistībā ar identitātes jautājumiem (Clayton, Opatow, 2003; Skitka, 2003; Hartwell, Marcia, 2005 u.c.). Citi autori (Darley, Pittman, 2003; Wenzel, Thielmann, 2006; Carlsmith, 2008; Okimoto, Wenzel, Feather, 2009 u.c.) padziļinātu uzmanību pievērš retributīvā jeb soda/atmaksas taisnīgumam; vairāki pētījumi (Leung, Stephan, 2000; Marshall, Swift et.al., 1999; Triandis, 2000; Соснина, Воловикова, 1999; Соснина, 2002, 2005 u.c.) aktualizē taisnīguma izpēti kroskulturālā kontekstā, kā arī aizvien lielāku interesi izraisa jautājumi, kas saistīti ar priekšstatu par taisnīgumu individuālo atšķirību izpēti taisnīgas pasaules teorijas kontekstā (Dalbert, Filke, 2007; Alves, Correia, 2008; Dalbert, 2010; Lucas, Young, Zhdanova, Alexander, 2010; Strelan, Sutton, 2011, u.c.).

Apkopojot, var secināt, ka taisnīgums ir sarežģīts sociāls veidojums, kas ietekmē indivīdu un sabiedrības mijiedarbības procesus, turklāt taisnīguma pētījumiem psiholoģijā bieži piemīt diezgan sadrumstalots raksturs, līdz ar to zaudējot šī fenomena skatījumu veselumā. Taisnīgumu nevar interpretēt tikai kā morālu vai tiesisku kategoriju, drīzāk taisnīgums ir morālās un tiesiskās apziņas apvienojošais struktūrelements, savukārt priekšstati par taisnīgumu satur attieksmes un zināšanas par tiesiskām un tikumiskām normām un vērtībām, kas nosaka indivīda uzvedību sabiedrībā un dažādās ikdienas dzīves situācijās.

Sociālo priekšstatu empīriskā izpēte balstīsies uz trīs faktoru modeli, kas ietver tiesiskos, morālos un starppersonisko attiecību indikatorus, izmantojot Latvijā izstrādātās un adaptētās aptaujas „Priekšstati par taisnīgumu” (Nesterova, Ignatjeva, 2010) modificēto variantu.

Vispārējā un personīgā ticība taisnīgai pasaulei

Viens no virzieniem pētījumos par individuālajām atšķirībām priekšstats par taisnīgumu ir ticība taisnīgai pasaulei. Vairāk nekā pirms 40 gadiem Melvins Lerner (Lerner, 1965) radīja Ticības Taisnīgai Pasaulei (TTP) hipotēzi, lai izskaidrotu dažu cilvēku tendenci vainot un noniecināt cietušo, lai aizsargātu viņu pašu pārliecību, ka pasaule ir taisnīga un droša vieta, kur cilvēki necieš no nepelnītām nelaimēm. Pēc zinātnieka domām viena no visizplatītākajām cilvēku vajadzībām ir vēlme redzēt pasauli, kurā viņi dzīvo, taisnīgu. Cilvēki ir motivēti ticēt taisnīgai pasaulei, kur cilvēki saņem to, ko pelnījuši (Lerner, 1965). Šī ticība dod iespēju pretstatīt fizisko un sociālo vidi it kā tā būtu stabila un sakārtota (Lerner & Miller, 1978). Tāpēc ticība taisnīgai pasaulei pilda svarīgas pielāgošanās funkcijas un indivīdi ir motivēti aizsargāt šo ticību (Dalbert, Filke, 2007).

Lenera sākotnējais viendimensionālais veidojums aprakstīja cilvēkus, kuru TTP bija par cēloni tam, ka viņi cieši pieturējās pie uzskata, ka „labi” cilvēki vienmēr tiek atalgoti ar labu likteni/veiksmi, turpretī „sliktie” cilvēki saņem sodu, kā viņu darbības sekas. Ar šo sagrozīto ideālās pasaules uztveri, indivīdi, kuri tic taisnīgai pasaulei, uzskata, ka cilvēki saņem to, ko pelnījuši, un ir pelnījuši to, ko saņem. Ticība taisnīgai pasaulei piedāvā drošības sajūtu nejausā un haotiskā pasaulē un, atkarībā no viņu pārliecības stipruma un motivācijas to saglabāt, cilvēki aiziet līdz galējībām, lai saglabātu šo ticību (Bennet, 2008).

Ievērojamam pētījumu daudzumam par ticību taisnīgai pasaulei ir eksperimentāla daba (Hafer, Bègue, 2005), kas fokusējas uz tādām neadaptīvām TTP funkcijām kā upura noniecināšana. Kaut gan sākotnējie TTP pētījumi fokusējās uz nevainīgu upuru/cietušo noniecināšanu un apvainošanu, t.i., piemēram, nozieguma vai nelaimes gadījuma upuriem tika palielināts atbildības slogs (Lerner, 1980; Lerner, 1981; Lerner, Miller, 1978). Pētījumi pēdējā desmitgadē paplašinājās, lai izpētītu šīs ticības sistēmas pozitīvos psiholoģiskos ieguvumus. 1970 – tajos gados izveidojās otrs pētījumu virziens, kas pētīja individuālās atšķirības ticībā taisnīgai pasaulei un atklāja, ka tās arī kalpo svarīgām adaptīvām funkcijām (Furnham, 2003). Cilvēkiem nepieciešams pieņemt, ka viņu darbībām būs paredzamas sekas, lai veidotu ilgtermiņa plānus vai izvirzītu mērķus. Tāpēc TTP var nodrošināt psiholoģisku amortizatoru pret skarbo realitāti, dzīvojot nejausību pilnā pasaulē, piedāvājot ticīgajiem nesatricināmu pasaules kā stabilas un sakārtotas vides uztveri. Patiesībā, daži raksturo šādu attieksmi kā fundamentālu palīdzību cilvēkiem uzturēt psiholoģisko līdzsvaru un labklājības sajūtu (Dalbert, 2001).

Cits pozitīvs ieguvums no TTP izriet no veida, kā tas var motivēt cilvēkus darboties, lai labotu netaisnību vai ieviestu kārtību pasaulē. Lerner (Lerner, 1981) uzsvēra, ka cilvēki

ir spēcīgi motivēti ar vēlēšanos novērst nevainīgu upuru/cietušo ciešanas. Autors (Lerner, 1977) individuālo ticību taisnīgai pasaulei interpretē kā taisnīguma motīva indikatoru. Ticība taisnīgai pasaulei izpaužas kā personīgā vienošanās, jo spēcīgāk indivīds vēlas paļauties uz taisnīgu apiešanos pret sevi, jo vairāk viņam jājūt pienākums izturēties taisnīgi pret citiem, respektīvi, jo spēcīgāka ir ticība taisnīgai pasaulei, jo spēcīgāks ir taisnīguma motīvs (pēc Dalbert, 2009).

Pētījumi (Lipkus, 1996; Dalbert, 1999) atklāja, ka personīgā ticība taisnīgai pasaulei (PTTP) salīdzinājumā ar vispārīgo ticību taisnīgai pasaulei (VTTP) ir svarīgāka, paredzot garīgo veselību un tikšanu galā ar problēmām. Vairāki pētījumi ir norādījuši, ka tie, kas tic taisnīgai pasaulei, reaģē labvēlīgāk uz dažādām apdraudošām situācijām, piemēram, tādi indivīdi parasti izrāda spēcīgāku personīgās kontroles sajūtu (Clayton, 1992; Furnham, Karani, 1985; Hafer, Olson, 1989; Lerner, Miller, 1978; Rubin, Peplau, 1973; Zuckerman, Gerbasi, Marion, 1977), reti izjūt depresiju (Ritter, Benson, Snyder, 1990), jūtas mazāk vientuļi (Jones, Freeman, Goswick, 1981), ir vairāk apmierināti ar dzīvi (Dalbert, 1993; 1998; Dalbert, Katona-Sallay, 1996; Dalbert, Lipkus, Sallay, Goch, 2001), uzskata pasauli par draudzīgāku (Fleming, Spooner, 1985), ir optimistiskāki (Littell, Beck, 1999), vērtē laulību attiecības apmierinošāk (Lipkus, Bissonnette, 1996, 1998), ir mazāk problēmu ar miegu (Jensen, Dehlin, Hagberg, Samuelsson, Svensson, 1998). Schill, Beyler un Morales (1992) parādīja, ka tie, kas tic taisnīgai pasaulei, saņem mazākus rādītājus Pašsakāves Personības skalā (Schill, 1990). Līdzīgi Ma un Smits (Ma & Smith, 1986) parādīja, ka augsta TTP ir saistīta ar zemākiem rādītājiem beznoteikumu, izolācijas, bezspēcības un bezjēdzības mērījumos. Rims (Rim, 1983), Hevens un Konnors (Heaven & Connors, 1988) konstatēja negatīvu korelāciju starp TTP un neirotismu. Cits pētījums (Olson, Hafer, 2001) parādīja, ka tie, kas tic taisnīgai pasaulei, ir mazāk apdraudēti ar netaisnību un noteiktos gadījumos, ir labāk sagatavoti, lai pārvarētu stresu vai psiholoģiskās grūtības (Brown, Grover, 1998; Tomaka, Blascovitch, 1994). Vairāki pētījumi norāda uz TTP saistību ar piedošanu (Strelan, 2007; Lucas, Young, Zhdanova, Alexander, 2010; Strelan, Sutton, 2011), pie tam daži autori (Karremans & Van Lange, 2005) konstatēja, ka indivīdi ir vairāk noskaņoti uz piedošanu, ja viņiem eksperimentāli liek domāt par taisnīgumu.

Vairāku pētījumu rezultāti (Hafer & Olson, 1993; Dalbert, 1999; Lipkus, Dalbert, & Siegler, 1996; Be`gue, Bastounis, 2003) apstiprināja, ka nepieciešams izšķirt vispārīgo ticību taisnīgai pasaulei, kad cilvēki kopumā saņem to, ko pelnījuši un personīgo ticību taisnīgai pasaulei, kas pārsvarā izpaužas taisnīgā attieksmē pret indivīdu, jo pēdējai piemīt plašākas adaptīvās funkcijas un indivīds ir vairāk tendēts saglabāt personīgo ticību taisnīgumam (Dalbert 1999, 2010). Vairāki autori (Lerners & Millers, 1978; Furnham &

Procter, 1989; Hafer & Olson, 1993; Dalbert, 1999 u.c.) uzskata, ka, jo personiskāka ir netaisnības pieredze, jo draudošāka un, jo vairāk tā tiks noliegta, piemēram, netaisnības un diskriminācijas būs stingrāk noliegta savā grupā nekā citu grupās (Dalbert & Yamauchi, 1994); paša diskriminācija būs spēcīgāk noliegta nekā visas grupas (Taylor et al., 1990); un cilvēka pārākais taisnīgums būs uzsvērts (Farwell & Weiner, 1996; Messick et al., 1985). Tādēļ Dalberta (Dalbert, 1999) uzsver, ka vispārīgai ticībai taisnīgai pasaulei un ticībai sava likteņa taisnīgumam arī jābūt nošķirtām, un indivīdiem būtu vairāk jāatbalsta ticību personīgajai taisnīgai pasaulei salīdzinājumā ar vispārīgo taisnīgu pasauli.

Atšķirību nozīmi starp personīgo un vispārējo ticību taisnīgai pasaulei uzsver arī saistībā ar pašuztveri un pašcieņu. Vairāki pētnieki (Farwell un Weiner, 1996; Messick *u.c.*, 1985) uzskata, ka cilvēki ir tendēti aprakstīt sevi taisnīgāk nekā citus. Vairāki pētnieki atklāja pozitīvu korelāciju starp ticību taisnīgai pasaulei un pašcieņu (Dalbert, 1999; Sutton, Douglas, 2005). Dalberta (Dalbert, 1999) uzsver, ka labvēlīga pašuztvere tāpat kā taisnīga uzvedība ir pašpriekšstata daļas un tām pozitīvi jāietekmē indivīda pašcieņu. Jo vairāk indivīds zina par savu taisnīgo uzvedību, jo augstāka ir viņa pašcieņa. Ja cilvēks netic taisnīgai pasaulei, viņa paša netaisnība var būt pamatota ar pašinteresi. Tomēr, jo vairāk cilvēks tic taisnīgai pasaulei, jo vairāk paša netaisnībai jāapdraud viņa pašcieņa. Citiem vārdiem sakot, cilvēks ar augstu ticību taisnīgai pasaulei cenšas nedarīt pāri citiem, cenšas rīkoties taisnīgi pret apkārtējiem. Pētījumi rāda, ka cilvēki ar augstu ticību taisnīgai pasaulei ir vairāk tendēti palīdzēt nelaiemes gadījumu upuriem (Bihof et.al., 1991) un pacientus viņi uztver kā nevainīgus (De Palma et.al., 1999).

Pēc Lerneru uzskatiem, ticība taisnīgai pasaulei raksturīga cilvēku vairākumam, tomēr vēlākie pētījumi (Calhoun et.al., 1998; Furnham, 1993; Glennon, Joseph, Hunter, 1993; Hafer, 2000; Murphy-Berman, Berman, 1991) pierādīja, kā tā ir īpatnība, kas atšķir vienus cilvēkus no citiem, pētot ticības taisnīgai pasaulei lomu personības dispozīciju ietvaros.

Vairāki pētījumi parādīja pozitīvu korelāciju starp vispārīgo ticību taisnīgai pasaulei un reliģiozitāti (Dalbert, Katona-Sallay, 1996; Rubin, Peplau, 1973), pozitīva un dažreiz ievērojama saikne arī tika atklāta starp autoritārismu un vispārīgo ticību taisnīgai pasaulei (Furnham, Procter, 1989), cits pētījums atklāja saistību starp ticību taisnīgai pasaulei un iekšējo kontroles lokusu, augsta ticība taisnīgai pasaulei raksturīga cilvēkiem ar iekšēju kontroles lokusu (Carroll et.al., 1987).

Ticība taisnīgai pasaulei nodrošina indivīdus ar augstu ticību pasaules taisnīgumam, kam piemīt vairāki adaptīvi iznākumi. Indivīdi ir motivēti aizstāvēt savu TTP, kad tai draud briesmas. Saskaroties ar netaisnīgumu, pārdzīvotu vai novērotu, tiek apdraudēta ticība, ka

taisnīgums pasaulē gūst pārsvaru. Tāpēc indivīdi ar spēcīgu TTP cenšas atjaunot taisnīgumu realitātē vai psiholoģiski, tieši vai nosacīti. Kad viņi saskaras ar netaisnīgumu realitātē, pēc viņu domām, neatrisināmu, viņi cenšas asimilēt šo pieredzi savā TTP. Citiem vārdiem sakot, TTP sniedz cilvēkam robežas, kas palīdz apdomāti interpretēt savas personīgās dzīves notikumus. To var izdarīt atrodot attaisnojumus pārdzīvotajam netaisnīgumam kā daļēji nodarījumam sev pāri (Bulman, Wortman, 1977; Comer, Laird, 1975; Lupfer, Doan, Houston, 1998), samazinot netaisnīgumu (Dalbert, 1996; Lipkus, Sigler, 1993), un izvairoties no uz sevi fokusētām pārdomām (Dalbert, 1997). Netaisnīguma asimilācija kāda cita Ticībā taisnīgai pasaulei bieži ir augsti adaptīva – palielinot labklājību (Hafer, Kori, 1999) un samazinot dusmu jūtas (Dalbert, 2002). Kā rezultāts tam, tiek novērota pozitīva saistība starp TTP un spriedumiem par taisnīgumu dažādās dzīves sfērās, piemēram, tādās kā ģimene vai skola (Dalbert, Stoeber, 2006; Hafer, Correy, 1999), TTP ietekme uz garīgo veselību (Dzuka, Dalbert, 2002), TTP ietekme uz ieslodzīto taisnīga tiesas sprieduma novērtējumu, subjektīvo labklājību un naidīgumu (Dalbert, 2002; Otto, Dalbert, 2005; Filke, Dalbert, 2007).

Pēdējos gados ir augusi interese par ticību taisnīgai pasaulei kā sociāli atbalstāmas uzvedības paredzētāju (Otto, Dalbert, 2005; Correia, Dalbert, 2008). Tāpat tiek novērota sakarība starp ticību taisnīgai pasaulei un sociālo atbildību (Bierhoff, 1994; Dalbert 2009) un pieturēšanos pie taisnīgiem līdzekļiem (Cohn, Modecki, 2007; Hafer 2000; Sutton, Winnard, 2007). Tiek uzskatīts, ka taisnīga un cienīga attieksme veicina izjūtu, ka cilvēks ir vērtīgs grupas loceklis un ir pelnījis taisnīgu attieksmi pret sevi. Rezultātā, tas ne tikai nostiprina personīgās vērtības un labklājības izjūtu, bet arī veicina sociālās piederības izjūtu (Lind, Tyler, 1988), kas ir viens no svarīgākajiem likumpaklausīgas uzvedības noteikumiem (Emler, Reicher, 2005). Piederības sajūta grupai pastiprina personīgo pienākuma izjūtu uzvesties atbilstoši grupas noteikumiem

Afekta regulācija, agresija un naidīgums

Termins „afekta regulācijas traucējumi” tiek izmantots termina „emociju regulācijas traucējumu” vietā, lai uzsvērtu impulsivitātes aspektu, kas izpaužas grūtībās regulēt spēcīgas emocijas, piemēram, dusmas. Gross (Gross, 1998) mēģinot noteikt, atšķirību starp iepriekš minētajiem terminiem definēja, ka afekta regulācija ir nozīmīgāks termins, un tas iekļauj stresa pārvarēšanas, aizsardzības, garastāvokļa un emociju regulāciju. Emocionālā regulācija attiecas uz spēju modulēt vai kontrolēt sajūtu un impulsu intensitāti un ekspresiju, kā arī adaptējot īpaši spēcīgas emocijas (Cicchetti et al, 1991).

Šiffrins un Šnaiders (Shiffrin & Schneider, 1977) secina, ka afekts var norisināties divos līmeņos: a) automātiskais līmenis, kas norit neapzināti; b) kontrolētais līmenis, iekļaujot apzinātas stratēģijas. Dažos pētījumos afekta regulācijas termins tiek izmantots diezgan plaši, piemēram, papildus iekļaujot tajā stresa pārvarēšanu un psiholoģisko aizsardzību (Gross & Thompson, 2007).

Būtiska nozīme ir tam, ka afekta regulācijas procesi ietver gan afekta regulāciju, gan uzvedības regulāciju afekta ietekmē (Campos, Campos, & Barrett, 1989; Carver, Lawrence, & Scheier, 1996).

Cilvēkiem, kuriem ir afekta regulācijas traucējumi jeb afekta disregulācija ir tendence sakāpināt jebkuru stresa situāciju, viņi strauji uzbudinās, kas izraisa ekstrēmas reakcijas, piemēram, sevis ievainošanu, narkotiku lietošanu, ēšanas traucējumus un kompulsīvu seksuālu aktivitāti, mēģinot valdīt emocijas (Luxenberg, Spinazzola & van der Kolk, 2001).

Indivīdiem, kuriem ir afekta regulācijas traucējumi piemīt suicidālas tieksmes (Zlotnik, Donaldson, Spirito, & Pearlstein, 1997), impulsu kontroles problēmas (Herpertz, Gretzer, Steinmeyer, Muehlbauer, et al., 1997) un vielu atkarības (Grilo, Martino, Walker, Becker, Edell, & McGlashan, 1997), kā arī grūtības kontrolēt seksuālos impulsus (Feliti et al., 1998). Viņiem bieži rodas grūtības izpaust vai kontrolēt dusmas (Chemtob et al., 1997).

Sociālpсихолоģe Nensija Aizenberga un kolēģi (Eisenberg et al., 1996; Eisenberg, Cumberland, & Spinrad, 1998) 1998. gadā veica pētījumus par empātijas attīstību afekta disregulācijas ietekmē. Zinātnieku komanda secināja, ka vāja afekta regulācija kavē empātijas attīstību tas saistīts, galvenokārt ar afekta disregulācijas un agresijas negatīvu ietekmi uz empātiju.

Personas darbību impulsu intensitāti var pastiprināt emocionālie stāvokļi, piemēram, depresija vai dusmas. Stefāns Barats (Barratt, 1993) uzsver, ka spēcīga, emocionāla uzbudinājuma vai dusmu uzliesmojuma ietekmē veidojas impulsīva agresija. Tā savukārt norāda, ka pašregulācija ir problemātiska un korelē ar vispārējiem likuma pārkāpumiem un vardarbīgiem nodarījumiem, jo tiek traucēta spēja plānot, risināt problēmas un regulēt impulsus (Pulkkinen, Virtanen, Klinteberg, & Magnusson, 2000).

Hermans un van der Kolks (Herman & van der Kolks, 1987), kā arī neatkarīgi no viņiem Pelcovites un kolēģi (Pelcovitz et al., 1997) attainoja sindromu, balstītu uz simptomiem saistībā ar PTSD, kuru nosauca par Ekstrēmā stresa sindromu (van der Kolks et al., 1993), kuru Hermans (Herman, 1992) nosauca arī par Komplekso PTSD. Ekstrēmā

stresa traucējumiem pamatā ir raksturīga trauma, kas iekļauj starppersonu dažādus traumatiskos notikumus vai notikumus ilgstošā laika posmā. Minētās diagnozes traucējumi konstatējami sešās funkcionēšanas sfērās: 1) afekta un impulsu regulācijā; 2) uzmanībā vai apziņā; 3) pašizpratnē; 4) attiecībās ar citiem; 5) somatizācijā; 6) vērtību sistēmā (Luxenberg, Spinazzola & van der Kolk, 2001). Minēto zinātnieku grupa piedāvā vairākus diagnostikas instrumentus.

Otrs formulējums ar līdzīgu traucējumu etioloģiju un simptomu grupu ir nosaukts par „izmainītās paškapacitātes”, ko pirmo reizi formulēja Makkans un Perlmans (MacCann & Pearlman, 1990), bet iepriekš minēts psihoanalītiskajās koncepcijās (Davis, 1983; Kohut, 1977). Šis konstrukts ietver traucējumus: identitātē, afekta regulācijā un citur, kas parāda, ka veiksmīga starppersonu darbība ietver to, cik lielā mērā cilvēks spēj paveikt trīs uzdevumus: (a) nodrošināt personas identitātes sajūtu un sevis apzināšanos, kas ir relatīvi stabila afektu, situāciju un mijiedarbību ar citiem cilvēkiem laikā; (b) panes un kontrolē spēcīgas (īpaši negatīvas) emocijas, neizmantojot izvairīšanās stratēģijas, piemēram, disociāciju, vielu ļaunprātīgu izmantošanu, vai ārēja spiediena samazināšanas darbības, un (c) izveido un nodrošina jēgpilnas attiecības ar citiem cilvēkiem, ko nav traucējušas neatbilstošas projekcijas, pārmērīgas bailes no atstāšanas, vai darbības, kas apzināti vai netīši apstrīd vai apgāž normālu saistību starp sevi un citiem (Briere, 2002; McCann un Pearlman, 1990), tiešākai izziņas - uzvedības formulēšanai par savām prasmēm.

Policijas darbs ir saistīts stresu (Dowler, 2005; Hackett & Violanti, 2003), var izraisīt izdegšanu, veselības problēmas un agresiju pret sevi (piemēram, pašnāvības) vai pret citiem, piemēram, ar verbālu vai fizisku agresiju (Ainsworth, 2002; Thompson et al, 2005). Izdegšana un agresīva uzvedība ietekmē labsajūtu un emocionālo stabilitāti policijas darbiniekiem, samazina policijas pakalpojumu kvalitāti un attiecības ar iedzīvotājiem, kā arī negatīvi ietekmē policijas tēlu. Policisti bieži ir atkārtoti pakļauti kritiskiem gūtajiem (ar dienestu saistītiem traumatiskiem notikumiem), kas var paaugstināt risku pēctraumatiskajiem stresa traucējumiem. Pēctraumatisko stresa traucējumu izplatība šajā populācijā svārstās no 7 % līdz 19 %, un pēctraumatiskie stresa simptomi atstāj negatīvu ietekmi uz fizisko un garīgo veselību, kā rezultātā sliktāku psihosociālo un profesionālo darbību.

Pētījumā izmantota Dž.Braira „Izmainītās paškapacitātes aptaujas” skala „Afekta disregulācija (AD)”, kura sastāv no apakšskalām „Afekta nestabilitāte (AD-I)” un „Afekta prasmju deficīts (AD-S)”. Skala „Afekta disregulācija” novērtē problēmas, kas saistītas ar afekta regulāciju un emocionālo kontroli. Respondentiem ar augstu AD skalas rezultātu bieži ir garastāvokļu maiņas, problēmas dusmu un citu spēcīgu emociju apvaldīšanā, nespēja

tikt laukā no disforiskā stāvokļa bez eksternalizētas uzvedības demonstrēšanas (piem., agresijas, pašsavainošanās) vai izvairīšanās (piem., disociācija, atkarīgu vielu lietošana). Individīdi ar augstu AD skalas rādītāju mēdz pārāk asi reaģēt uz negatīviem vai stresa izraisošiem notikumiem viņu dzīvēs.

Priekšstati par taisnīgumu, ticība taisnīgai pasaulei un agresija

Autors Beznosovs (Безносов, 2006) konstatēja, ka cilvēki ar augstu subjektīvo kontroles līmeni, piekāpības stratēģiju konfliktsituācijās, zemu agresivitāti un spēju kontrolēt savas negatīvās emocijas, jūtas un impulsīvās reakcijas, ir vairāk tendēti uz tiesisko reālismu un pauž pozitīvu nostāju pret tiesībām.

Pastāv virkne personības iezīmju, kas veicina negatīvu attieksmi pret tiesībām (tiesiskais skepticisms, cinisms, nihilisms), respektīvi, veicinot tiesiskās apziņas deformāciju, piemēram, augsts agresivitātes līmenis, zems uz panākumiem virzītas motivācijas līmenis, zems subjektīvās kontroles līmenis, konkurences stratēģijas izvēle konfliktsituācijās, kas norāda uz savu egoistisko interešu sasniegšanas tendenci, neņemot vērā sabiedrības intereses, kā arī nozīmīgu cilvēcisko vērtību noliegšana kā deformētas vērtību sistēmas izpausme.

Vairāki autori (Smith, Ellsworth, 1985; Dalbert, 2002) pastiprinātu uzmanību pievērš ticības taisnīgai pasaulei saistībai ar naidīgumu, kas tiek uzskatīts par tipiskāko atbildes reakciju uz netaisnīgumu. Tiek uzskatīts, ka indivīdi, kas tic taisnīgai pasaulei, ir spējīgi vieglāk tikt galā ar naidīguma izjūtām. Pētījumi (Dalbert, 2002) atklāja, ka indivīdi ar augstu ticību taisnīgai pasaulei izjūt mazāku naidīgumu situācijās, kas izraisa dusmas, nekā tie respondenti, kas vāji tic taisnīgai pasaulei. Turklāt šie indivīdi ne tikai retāk izjūt naidīgumu, bet arī retāk pauž to atklātā agresīvā verbālā vai fiziskā uzvedībā, kas norāda uz to, ka viņi labāk kontrolē savas naidīguma izjūtas.

Daži autori (Tomaka, Blascovich, 1994) uzskata, ka indivīdi ar spēcīgu ticību taisnīgai pasaulei izjūt mazākus draudus un stresu no apkārtējo prasībām, jo ir pārliecināti, ka pret viņiem izturēsies taisnīgi.

Tātad, var secināt, ka, jo vairāk cilvēki ir tendēti ticēt taisnīgai pasaulei, jo biežāk viņi izmanto mērķu sasniegšanā pozitīvus un taisnīgus lēmumus, lai saglabātu šo ticību, līdz ar to arī šo cilvēku garīgās veselības līmenis sniedz pozitīvus rādītājus, kā rezultātā saglabājas pašcieņa, labklājības izjūta un tiek ievērotas sociāli pieņemamas uzvedības normas.

Praktiskā daļa

Pētījuma jautājumi

Tika izvirzīti sekojoši pētījuma jautājumi:

1. Kāds ir vadošais tiesiskās apziņas līmenis VP darbiniekiem?
2. Kādi ir VP darbinieku agresijas, TTP, sociālo priekšstatu par taisnīgumu, emociju disregulācija un virzības uz starppersonu konfliktiem vidējie rādītāji?
3. Vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības agresijas, tiesiskās apziņas veidu, ticības taisnīgai pasaulei un afekta regulācijas traucējumu rādītājos starp:
 - a) vīriešiem un sievietēm?
 - b) respondentiem ar atšķirīgu izglītības līmeni?
 - c) dažādām vecuma grupām
 - d) respondentiem ar dažādu izdienas stāžu, dienestu un amatu?
4. Kādas ir agresijas, tiesiskās apziņas veidu, priekšstatu par taisnīgumu, ticības taisnīgai pasaulei un afekta regulācijas traucējumu savstarpējās sakarības VP darbiniekiem?

Izmantotās metodikas

Pētījumā tika izmantotas sekojošas metodikas:

- Sociāldemogrāfiskā anketa (Lipe, Nesterova 2013);
- Sociālie priekšstati par taisnīgumu (Nesterova, Ignatjeva 2011);
- Personīgā ticība taisnīgai pasaulei (Dalbert 1999; Latvijas versija Nesterova, 2010);
- Vispārējā ticība taisnīgai pasaulei (Dalbert, Montada, Schmitt 1987; Latvijas versija Nesterova, 2010);
- Bassa - Darki aptauja (agresijas un naidīguma indeksa noteikšanai) (Buss & Durkee Inventory, Buss & Durkee, 1957).
- Aptauja „Attieksme pret tiesībām” (Beznosov, 2006; Latvijas versija Nesterova, 2013)
- Izmantotās paškapacitātes aptauja (Briere 2000; Latvijas versija Lipe, Nesterova, 2013).

Procedūra

Pētījuma datu ievākšana tika veikta laikā no 2013.gada maija līdz 2013.gada decembrim.

Pētījumā piedalījās Valsts policijas darbinieki. Kopumā tika iegūtas 200 derīgas (pilnībā aizpildītas) anketas.

Pētījuma dalībnieki

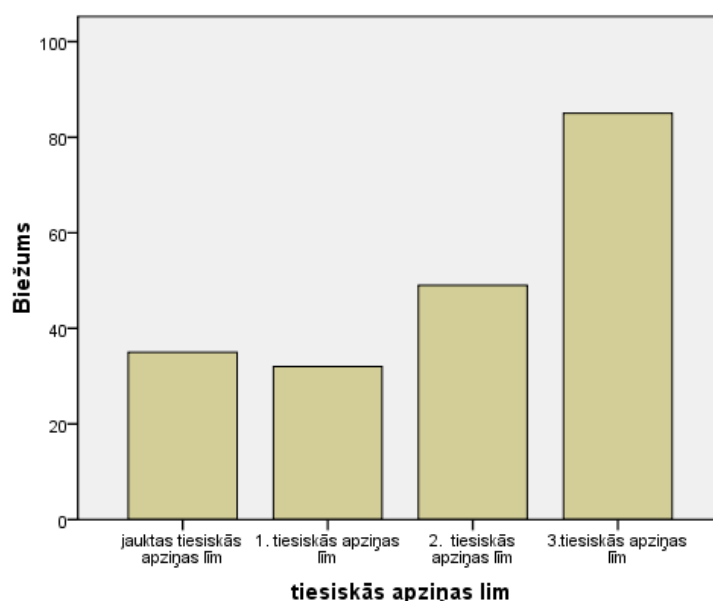
Pētījuma dalībnieku raksturojums:

- vecums no 18 līdz 50 gadiem, vidēji – 31 gads; vecuma grupas no 18 līdz 25 gadiem 20%; no 26 līdz 34 gadiem 47%; vairāk par 35 gadiem 33%;
- dzimums – 112 vīrieši un 89 sievietes
- izdiena VP – no 1 līdz 25 gadiem, vidēji – 8 gadi;
- amats – kārtībnieks – 33 respondenti (16%); inspektors – 118 respondenti (59%); vecākais inspektors 35 respondenti (17%) un vadītāja amatā 15 respondenti (8%)
- dienests – kriminālpolicija – 59 respondenti (29%); kārtības policijā – 138 respondenti (69%) un atbalsta dienestā 4 respondenti (2%)
- izglītība – vidējā 18 respondentiem (9%); vidējā speciālā vai arodskola 44 respondentiem (22%); 1.līmeņa augstākā 33 respondentiem (16,5%); bakalaura grāds 73 respondentiem (36,5%); maģistra grāds 32 respondentiem (16%)

Pētījuma rezultāti un analīze

Atbildot uz pirmo pētījuma jautājumu, kāds ir vadošais tiesiskās apziņas līmenis VP darbiniekiem, tika konstatēts, ka policijas darbiniekiem dominē trešais tiesiskās apziņas līmenis (skat.1.attēlu), kas raksturīgs 85 respondentiem (42%), 49 respondentiem konstatēts 2 tiesiskās apziņas līmenis, apmēram līdzvērtīgi sadalījās respondenti ar pirmo tiesiskās apziņas līmeni (32 jeb 16%) un jaukto tiesiskās apziņas līmeni (35 jeb 17%), kurā apvienoti visi trīs līmeņi, kas var liecināt par nenoteiktu tiesiskās apziņas attīstības līmeni. Šie rezultāti ļauj secināt, ka diezgan liels skaits VP darbinieku ir sasnieguši likumveidošanas tiesiskās apziņas līmeni un jau labi apgūtas likuma normas interpretē caur morāles un vērtību sistēmas prizmu.

Tiesiskās apziņas līmenis



Atbildot uz 2.pētījumā izvirzīto jautājumu - kādi ir VP darbinieku agresijas, TTP, sociālo priekšstatu par taisnīgumu, emociju disregulācija un virzības uz starppersonu konfliktiem vidējie rādītāji, tika konstatēts, ka policijas darbiniekiem kopumā visaugstākie vidējie rezultāti ir Naidīguma un Fiziskās agresijas skalās, kā arī Starppersonisko konfliktu skalā (skat. 1.tabulu), kas var liecināt par VP darbinieku augsto stresa līmeni un nespēju tikt galā ar profesionālās izdegšanas cēļiem. Augstie rādītāji starppersonisko konfliktu skalā liecina, ka VP darbinieki aktualizē pastāvošās problēmas savās attiecībās ar citiem cilvēkiem, kas var negatīvi ietekmēt ne tikai attiecības ar tuviniekiem, bet arī saskarsmi ar darbabiedriem, cietušajiem, likumpārkāpējiem vai iedzīvotājiem kopumā, kas savukārt var traucēt pozitīva policijas tēla veidošanos sabiedrībā.

1.tabula

VP darbinieku vidējie rādītāji emociju disregulācijas un agresijas skalās

		Starppersonisko konfliktu skala	Emociju disregulācijas skala	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Dusmu apakšskala	Naidīguma apakšskala
Normal Parameters ^{a,b}	Mean	17,3266	15,0402	18,5373	13,2786	18,1791	19,2700
	Std. Deviation	4,25676	5,00388	5,01795	2,40250	4,18781	3,93631
Kolmogorov-Smirnov Z		1,336	2,126	1,318	1,466	1,050	1,364
Asymp. Sig. (2-tailed)		,056	,000	,062	,027	,221	,048

2.tabulā atspoguļoti VP darbinieku tiesiskās apziņas veidu vidējie rādītāji, tika konstatēts, ka VP darbiniekiem kopumā raksturīgs tiesiskais reālisms, savukārt vizmazāk izteikts tiesiskais fetišisms. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka VP darbiniekiem raksturīgas zināšanas tiesību sfērā, pozitīva un cienīga attieksme pret likumu, kā arī gatavība sekot likuma normām. Likums tiek izvērtēts racionāli, nevis kā mistiski maģisks spēks.

2.tabula

VP darbinieku vidējie rādītāji tiesiskās apziņas veidos

	Mean	SD	Kolmogorov-Smirnov Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Tiesiskais reālisms	3,7711	3,18863	1,428	,034
Tiesiskais skepticisms	-2,0200	3,26079	1,450	,030
Tiesiskais konformisms	-,5628	3,10829	1,484	,024
Tiesiskais cinisms	-3,8010	3,24965	1,651	,009
Tiesiskais fetišisms	-3,9385	3,46057	1,121	,162
Tiesiskais infantilisms	-3,8945	3,42361	1,417	,036
Tiesiskais ideālisms	-1,9141	3,02573	1,510	,021
Tiesiskais nihilisms	-1,9347	3,55771	1,197	,114

Pētījuma vidējo rezultātu analīze parāda, ka VP darbiniekiem augstākā līmenī izpaužas Personīgā ticība taisnīgai pasaulei, kā arī sociālajos priekšstatos par taisnīgumu dominē Tiesiskais taisnīgums (skat. 3.tabulu). Šie rezultāti norāda, ka VP darbinieki kopumā notikumus, kas notiek ar viņiem, personīgi vērtē kā taisnīgus, kas var kalpot par veiksmīgu stresa adaptācijas un naidīguma samazināšanas līdzekli.

3.tabula

VP darbinieku vidējie rādītāji VTTP, PTP un priekšstatos par taisnīgumu

		Vispārīgā ticība taisnīgai pasaulei	Personīgā ticība taisnīgai pasaulei	Starppersoniskais taisnīgums	Tiesiskais taisnīgums	Morālais taisnīgums
Normal Parameters ^{a,b}	Mean	23,5303	28,7300	13,6450	14,3450	13,4472
	Std. Deviation	5,06872	6,09944	3,08977	3,55799	3,10847
	Kolmogorov-Smirnov Z	1,261	1,660	1,471	1,375	1,627
	Asymp. Sig. (2-tailed)	,083	,008	,026	,046	,010

Dominējošais sociālais priekšstats par taisnīgumu parāda atšķirības no iepriekš veiktajiem pētījumiem citās respondentu grupās (Nesterova, 2013), kurās dominēja

Starppersoniskais un Morālais taisnīgums, savukārt Tiesiskais tika novērtēts viszemāk, tomēr jāņem vērā, ka šie rezultāti vēl būtu pārbaudāmi, jo pētījumā ar VP darbiniekiem tika izmantota modificētas priekšstatu par taisnīgumu izpētes aptauja.

Atšķirības starp demogrāfiskajām grupām

Atbildot uz 3.pētījumā izvirzīto jautājumu – vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības agresijas, tiesiskās apziņas veidu, ticības taisnīgai pasaulei un afekta regulācijas traucējumu rādītājos starp atšķirīgām respondentu grupām, tika konstatētas vairākas statistiski nozīmīgas atšķirības.

Pētījuma rezultāti parādīja, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības fiziskās agresijas skalā pēc izglītības līmeņa (skat.4.tab.), jo augstāks izglītības līmenis, jo zemāki ir fiziskās agresijas rādītāji, visaugstākie fiziskās agresijas rādītāji konstatēti respondentu grupā ar vidējo speciālo vai arodizglītību.

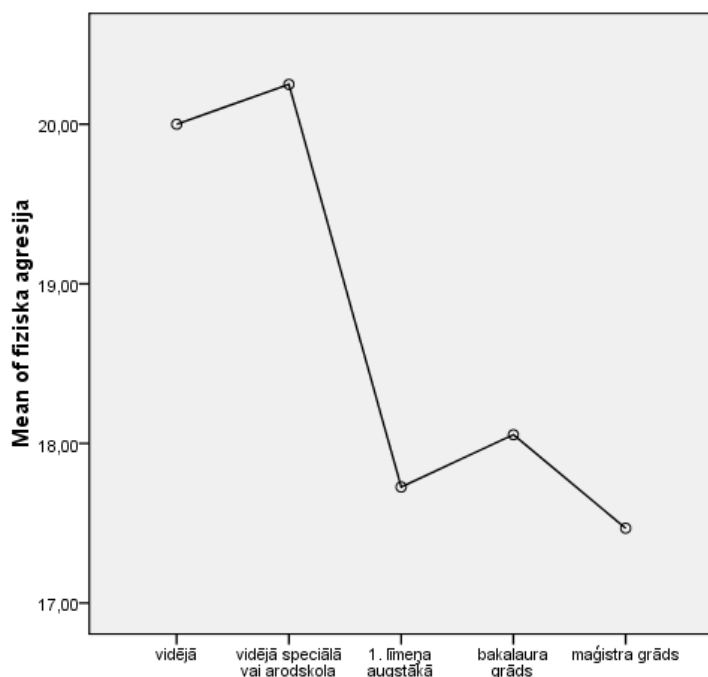
4. tabula

Respondentu izglītības ietekme uz fiziskās agresijas rādītājiem (ANOVA)

Rādītājs	Izglītības līmenis	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Fiziskā agresija	vidējā	18	20,0000	2,483	,045
	vidējā speciālā vai arodizglītība	44	20,2500		
	1. līmeņa augstākā	33	17,7273		
	bakalaura grāds	73	18,0548		
	maģistra grāds	32	17,4688		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis



Analizējot izglītības ietekmi uz tiesiskās apziņas veidiem, statistiski nozīmīgas atšķirības tika konstatētas tikai tiesiskā infantilisma un tiesiskā nihilisma rādītājos (skat.5.tab.). Vismazāk tiesiskais infantilisms un nihilisms raksturīgs respondentiem ar bakalaura un maģistra grādu, savukārt augstāki rādītāji ir grupā ar vidējo izglītību..

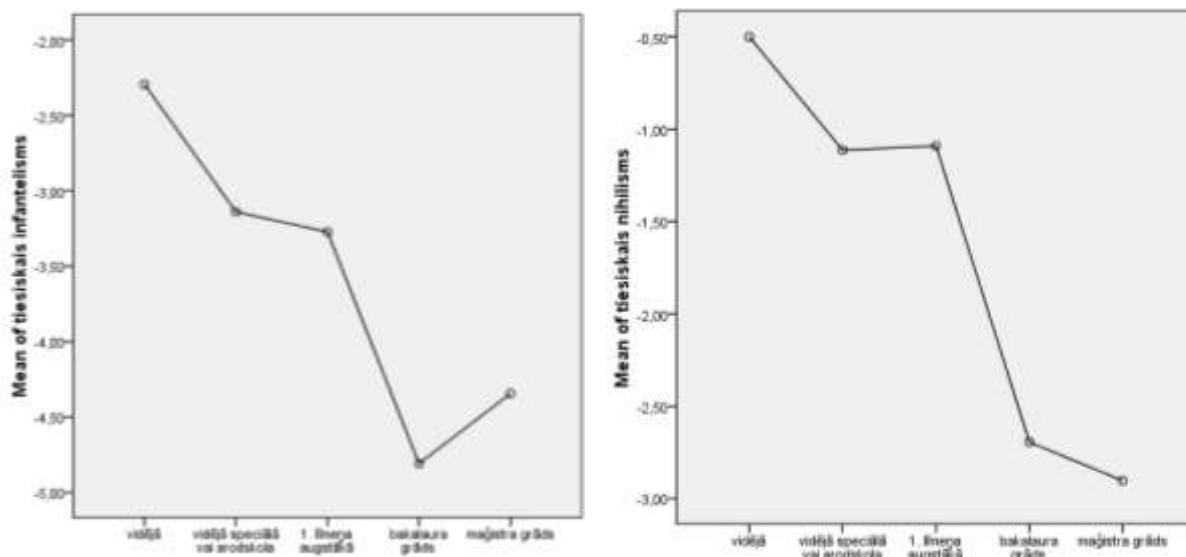
5. tabula

Respondentu izglītības ietekme uz tiesiskās apziņas veidiem (ANOVA)

Rādītājs	Izglītības līmenis	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Tiesiskais infantilisms	vidējā	17	-2,2941	3,293	,012
	vidējā speciālā vai arodskola	43	-3,1395		
	1. līmeņa augstākā	33	-3,2727		
	bakalaura grāds	73	-4,8082		
	maģistra grāds	32	-4,3438		
Tiesiskais nihilisms	vidējā	18	-,5000	3,343	,011
	vidējā speciālā vai arodskola	44	-1,1136		
	1. līmeņa augstākā	33	-1,0909		
	bakalaura grāds	72	-2,6944		
	maģistra grāds	31	-2,9032		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis



Pētījuma rezultāti parādīja, ka vecumam ir nozīme VTTP novērtējumā (skat.6.tab.), respondentiem vecuma grupā pēc 35 gadiem VTTP ir augstāka, nekā jaunākiem respondentiem, tātad vecāki respondenti notikumus apkārt vairāk interpretē kā taisnīgus, savukārt statistiski nozīmīgas atšķirības PTTP novērtējumā netika konstatētas.

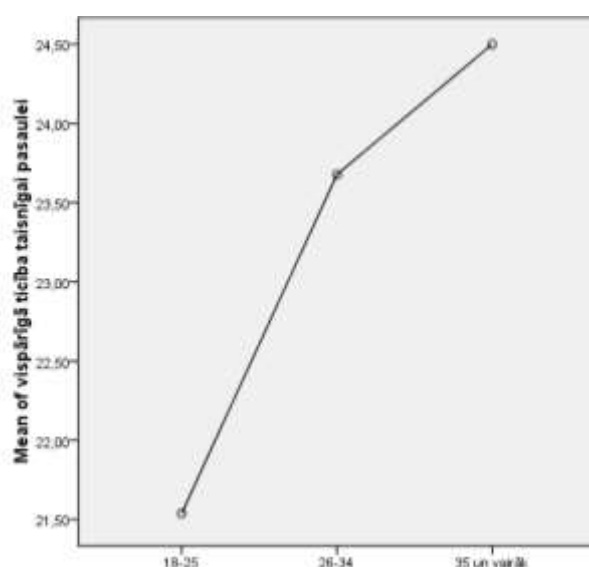
6. tabula

Vecuma ietekme uz VTTP rādītājiem (pēc ANOVA)

Rādītājs	Vecuma grupa	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Vispārīgā ticība taisnīgai pasaulei	18-25	39	21,5385	4,405	,013
	26-34	93	23,6774		
	35 un vairāk	66	24,5000		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis



Pētījuma rezultāti atklāja statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentiem ar atšķirīgu izdienu fiziskās agresijas novērtējumā un tiesiskā nihilisma rādītājos. Viszemākais fiziskās agresijas līmenis raksturīgs respondentiem ar izdienu līdz 5 gadiem, savukārt respondentiem ar lielāku izdienu raksturīgs augstāks fiziskās agresijas līmenis, līdzīgi rezultāti konstatēti arī tiesiskā nihilisma rādītājos, jo augstāks izdienas stāžs, jo izteiktāks ir tiesiskais nihilisms.

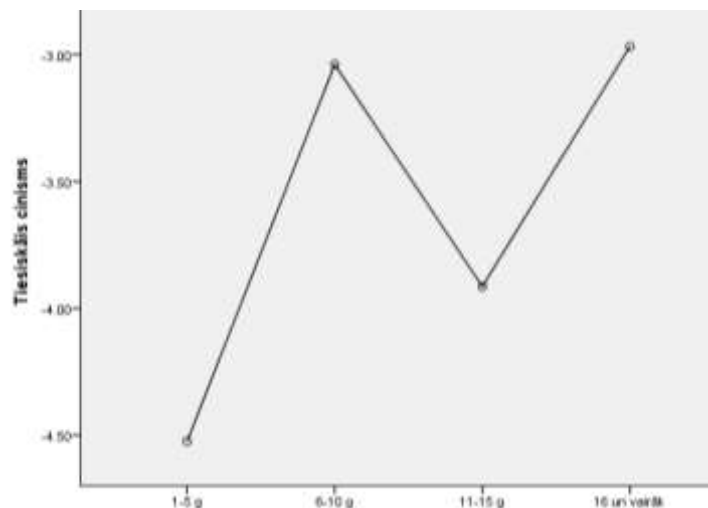
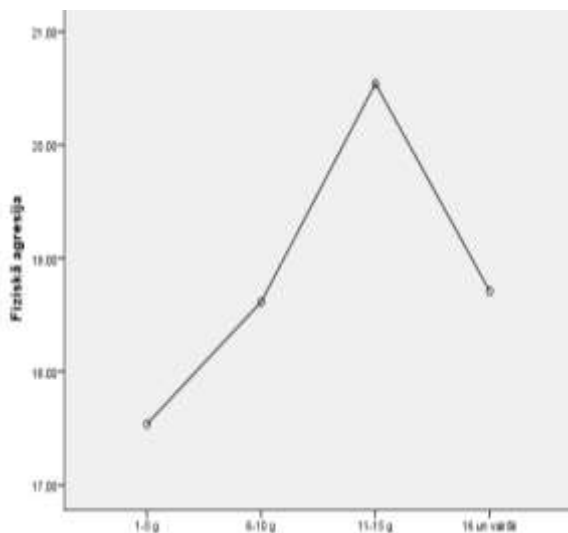
7. tabula

VP darbinieku izdienas ietekme uz fiziskās agresijas un tiesiskā nihilisma rādītājiem (ANOVA)

Rādītājs	Izdienas grupa	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Fiziskā agresija	1-5 g	82	17.5366	3.047	.030
	6-10 g	52	18.6154		
	11-15 g	35	20.5429		
	16 un vairak	31	18.7097		
Tiesiskais nihilisms	1-5 g	82	-4.5244	3.088	.028
	6-10 g	52	-3.0385		
	11-15 g	35	-3.9143		
	16 un vairak	31	-2.9677		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis



Statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas arī emociju disregulācijas un nestabilitātes rādītājos starp atšķirīgām respondentu grupām pēc izdienas (skat.8.tab.),

rezultāti parādīja, ka jo lielāks ir izdienas stāžs jo augstāki ir emocionālās disregulācijas un nestabilitātes rādītāji.

8. tabula

VP darbinieku izdienas ietekme uz afekta regulācijas traucējumu rādītājiem (pēc Kruskola - Vallisa χ^2)

Rādītājs	Izdienas grupa	Cilvēku skaits	Vidējais rangs	Kruskola - Vallisa χ^2	p – nozīmības līmenis
Emociju disregulācija	1-5 g	82	88.38	8.313	.040
	6-10 g	52	98.63		
	11-15 g	34	114.65		
	16 un vairak	31	116.97		
Emociju nestabilitāte	1-5 g	82	87.24	8.157	.043
	6-10 g	52	102.64		
	11-15 g	34	113.84		
	16 un vairak	31	114.13		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Analizējot rezultātus respondentu grupās pēc dienesta statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas tikai tiesiskās apziņas veidos (skat.9.tabulu), respektīvi, tiesiskā infantilisma un nihilisma rādītājos. Respondentiem kārtības policijā ir augstāki tiesiskā infantilisma un nihilisma rādītāji, tomēr šie rezultāti varētu būt pretrunīgi, ņemot vērā respondentu skaitu katrā grupā, dominējošais respondentu skaits ir tieši kārtības policijas darbinieki.

9. tabula

VP darbinieku dienesta ietekme uz tiesiskā infantilisma un nihilisma rādītājiem rādītājam (pēc Kruskola - Vallisa χ^2)

Rādītājs	Dienests	Cilvēku skaits	Vidējais rangs	Kruskola - Vallisa χ^2	p – nozīmības līmenis
Tiesiskais infantilisms	kriminālpolicija	58	84.63	6.477181	.039
	kārtības policija	137	105.69		
	atbalsta dienests	4	128.00		
Tiesiskais nihilisms	kriminālpolicija	58	84.48	6.131366	.047
	kārtības policija	137	106.08		
	atbalsta dienests	4	116.88		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas respondentu grupās pēc ieņemamā amata VP (skat.10.tab.). Rezultāti parāda, ka viszemākie fiziskās agresijas rādītāji raksturīgi vadītāju un priekšnieku grupā, savukārt visaugstākie kārtībnieku un inspektoru grupā. Kārtībnieku grupā augstāk izteikts tiesiskā konformisma līmenis atšķirībā no vecāko inspektoru grupas, savukārt tiesiskā infantilisma rādītāji vismazāk izpaužas priekšnieku un vecāko inspektoru respondentu grupās.

Statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas arī VTTP, respondenti, kuri ieņem vadošos amatus VP parādu augstāku VTTP līmeni, nekā respondenti, kuri veic kārtībnieku pienākumus, savukārt statistiski nozīmīgas atšķirības PTTP netika konstatētas.

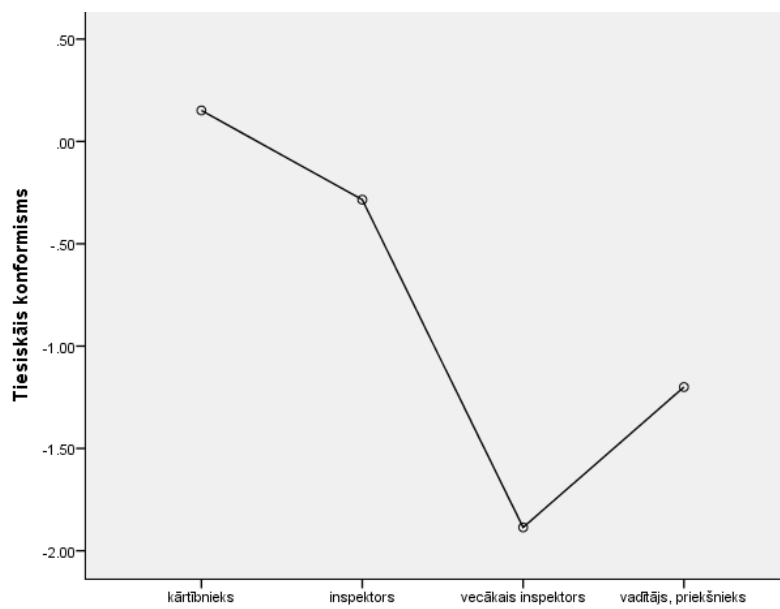
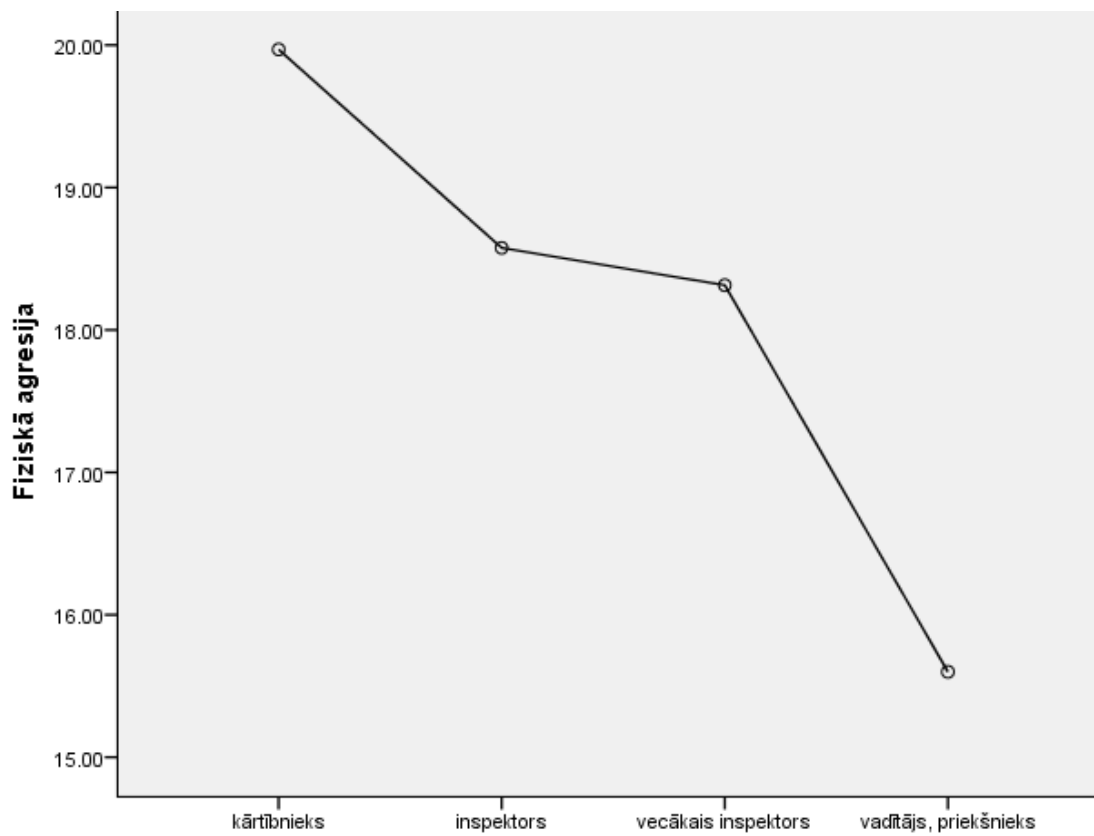
10. tabula

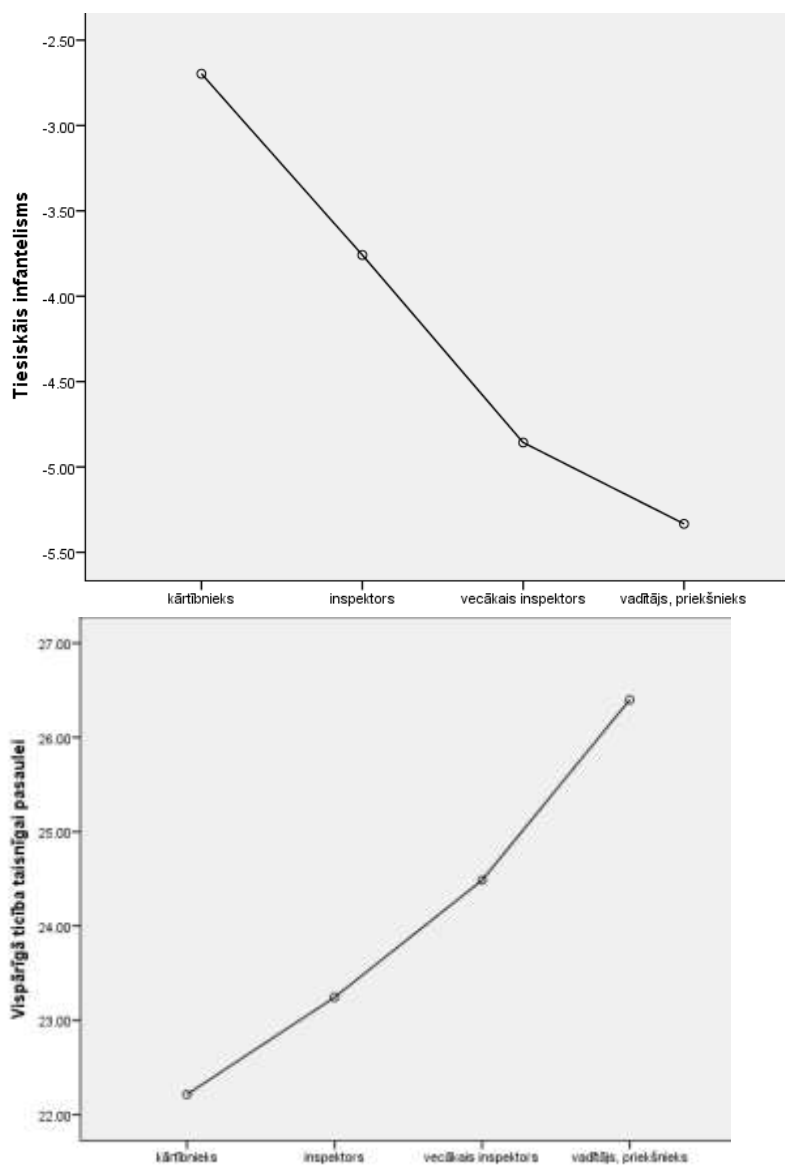
VP darbinieku amata ietekme uz fiziskās agresijas, tiesiskās apziņas veidu un VTTP rādītājiem (ANOVA)

Rādītājs	Amats	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Fiziskā agresija	kārtībnieks	33	19.9697	2.702	.047
	inspektors	118	18.5763		
	vecākais inspektors	35	18.3143		
	vadītājs, priekšnieks	15	15.6000		
Tiesiskais konformisms	kārtībnieks	33	.1515	3.328	.021
	inspektors	116	-.2845		
	vecākais inspektors	35	-1.8857		
	vadītājs, priekšnieks	15	-1.2000		
Tiesiskais infantilisms	kārtībnieks	33	-2.6970	3.325	.021
	inspektors	116	-3.7586		
	vecākais inspektors	35	-4.8571		
	vadītājs, priekšnieks	15	-5.3333		
Vispārīgā ticība taisnīgai pasaulei	kārtībnieks	33	22.2121	2.702	.047
	inspektors	115	23.2435		
	vecākais inspektors	35	24.4857		
	vadītājs, priekšnieks	15	26.4000		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis





Analizējot atšķirības starp respondentu grupām pēc tiesiskās apziņas līmeņa (skat.11.tab.), tika konstatēts, ka viszemākie rādītāji verbālās agresijas izpausmēs ir raksturīgi respondentiem, kuriem dominē trešais tiesiskās apziņas līmenis, šiem respondentiem arī vismazākie tiesiskā ideālisma rādītāji. Augstāku verbālās agresijas līmeni pauž respondenti ar jaukto tiesiskās apziņas līmeni, kas norāda uz nenoteiktību tiesiskajos uzskatos. Savukārt tiesiskais ideālisms un tiesiskais nihilisms augstākā mērā izpaužas respondentiem ar dominējošo pirmo tiesiskās apziņas līmeni, kas norāda uz šīs grupas pretrunīgo nostādni pret likumu, no vienas puses nepilnīgajām zināšanām par likumiem un negatīvu attieksmi pret tiem, no otras puses pilnīgi pretēji, pārlietu paaugstinātu novērtējumu pret tiesiskām normām, kas iespējams var liecināt par noteiktu nedrošību vai kompetences trūkuma izjūtu saistībā ar tiesisko normu piemērošanu ikdienā, jo kā zināms, tad pirmais tiesiskās apziņas līmenis raksturīgs indivīdiem, kuri uzskata, ka galvenā likuma

funkcija ir noziegumu novēršana to aizliegšanas rezultātā, likumi tiek uztverti kā augstākstāvoši, tapēc cilvēkam nav šaubu to pareizībā, likuma ievērošana kā izvairīšanās no soda rezultāts, nevis morālā pienākuma apziņa.

11. tabula

VP darbinieku tiesiskās apziņas līmeņa ietekme uz verbālās agresijas, tiesiskā ideālisma un nihilisma rādītājiem (ANOVA)

Rādītājs	Izglītības līmenis	Cilvēku skaits	Vidējais rādītājs	F-kritērijs	p – nozīmības līmenis
Verbālā agresija	jauktais tiesiskās apziņas līmenis	35	14.4571	4.388	.005
	1. tiesiskās apziņas līmenis	32	12.8750		
	2. tiesiskās apziņas līmenis	49	13.4694		
	3. tiesiskās apziņas līmenis	85	12.8353		
Tiesiskais ideālisms	jauktais tiesiskās apziņas līmenis	35	-1.3714	4.485	.005
	1. tiesiskās apziņas līmenis	31	-.5161		
	2. tiesiskās apziņas līmenis	48	-1.9167		
	3. tiesiskās apziņas līmenis	84	-2.6548		
Tiesiskais nihilisms	jauktais tiesiskās apziņas līmenis	35	-1.8000	4.388	.035
	1. tiesiskās apziņas līmenis	31	-.3226		
	2. tiesiskās apziņas līmenis	48	-2.5833		
	3. tiesiskās apziņas līmenis	85	-2.2118		

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Agresijas, tiesiskās apziņas veidu, priekšstatu par taisnīgumu, ticības taisnīgai pasaulei un afekta regulācijas traucējumu savstarpējās sakarības

Atbildot uz ceturto pētījumā izvirzīto jautājumu - kādas ir agresijas, tiesiskās apziņas veidu, priekšstatu par taisnīgumu, ticības taisnīgai pasaulei un afekta regulācijas traucējumu savstarpējās sakarības VP darbiniekiem, tika konstatētas vairākas statistiski nozīmīgas korelācijas. Analizējot 12.tabulā atspoguļotos datus, var secināt, ka pastāv statistiski nozīmīga pozitīva korelācija starp agresijas apakšskalu rādītājiem un afekta regulācijas traucējumiem, respektīvi, jo augstāki ir agresijas, dusmu un naidīguma rādītāji, jo izteiktāki ir afektīvie emocionālie traucējumi.

**Afekta regulācijas traucējumu un agresijas rādītāju savstarpējās sakarības
(n=200)**

Skalas		fiziskā agresija	verbālā agresija	dusmu apakšskala	naidīguma apakšskala
Starppersoniskie konflikti	Korelāciju koeficients	,208**	,366**	,401**	,462**
	Nozīmības līmenis	,003	,000	,000	,000
Emociju disregulācija	Korelāciju koeficients	,260**	,334**	,518**	,460**
	Nozīmības līmenis	,000	,000	,000	,000
Emociju deficīts	Korelāciju koeficients	,264**	,234**	,462**	,355**
	Nozīmības līmenis	,000	,001	,000	,000
Emociju nestabilitāte	Korelāciju koeficients	,229**	,419**	,496**	,506**
	Nozīmības līmenis	,001	,000	,000	,000

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Afekta regulācijas traucējumi korelē arī ar vairākiem tiesiskās apziņas veidiem (skat.13.tab.). Pētījuma rezultāti parāda pozitīvu korelāciju starp tiesisko nihilismu un starppersonisko konfliktu rādītājiem, kā arī emociju disregulāciju un tiesisko infantilismu un nihilismu, kas norāda uz afektīvo traucējumu tiešo saistību ar tiesiskās apziņas deformāciju.

**Afekta regulācijas traucējumu un tiesiskās apziņas veidu savstarpējās sakarības
(n=200)**

Skalas		tiesiskais reālisms	tiesiskais skepticisms	tiesiskais konformisms	tiesiskais cinisms	tiesiskais fetišisms	tiesiskais infantilisms	tiesiskais ideālisms	tiesiskais nihilisms
Starppersoniskie konflikti	Korelāciju koeficients	-,027	,126	,023	,011	-,033	,091	-,056	,149*
	Nozīmības līmenis	,709	,077	,751	,874	,653	,201	,433	,037
Emociju disregulācija	Korelāciju koeficients	,033	,080	,073	,110	,060	,212**	,017	,226**
	Nozīmības līmenis	,640	,261	,308	,122	,407	,003	,818	,001
Emociju deficīts	Korelāciju koeficients	,019	,032	,058	,073	,053	,149*	,021	,172*
	Nozīmības līmenis	,788	,656	,417	,304	,466	,037	,766	,015
Emociju nestabilitāte	Korelāciju koeficients	,044	,115	,080	,128	,037	,240**	,009	,210**
	Nozīmības līmenis	,536	,106	,265	,071	,610	,001	,896	,003

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Pētījuma rezultāti atklāja arī statistiski nozīmīgas skarbības starp agresijas rādītājiem un tiesiskās apziņas veidiem (skat.14.tab.). Fiziskā agresija pozitīvi korelē gandrīz ar visiem tiesiskās apziņas veidiem, izņemot tiesisko konformismu un fetišismu, turklāt statistiski nozīmīga negatīva korelācija konstatēta ar tiesisko reālismu, respektīvi, jo augstāks ir fiziskās agresijas līmenis, jo zemāki būs tiesiskā reālisma rādītāji. Verbālās agresijas rādītāji statistiski nozīmīgi saistīti ar tiesisko skepticismu, infantilismu un nihilismu, un šī sakarība ir pozitīva, jo augstāka ir verbālā agresija, jo izteiktāki būs šie tiesiskās apziņas deformācijas veidi. Statistiski nozīmīgas pozitīvas korelācijas konstatētas arī starp dusmu apakšskalu un tiesisko skepticismu, cinismu, infantilismu un nihilismu. Statistiski nozīmīga negatīva korelācija pastāv starp naidīgumu un tiesisko reālismu, savukārt pozitīvi korelē ar skepticismu, cinismu, infantilismu un nihilismu. Balstoties uz šiem rezultātiem, var secināt, ka agresijas līmenis negatīvi ietekmē tiesisko apziņu un veicina tās deformāciju.

14. tabula

Agresijas rādītāju un tiesiskās apziņas tipu savstarpējās sakarības (n=200)

Skalas		tiesiskais reālisms	tiesiskais skepticisms	tiesiskais konformisms	tiesiskais cinisms	tiesiskais fetišisms	tiesiskais infantilisms	tiesiskais ideālisms	tiesiskais nihilisms
fiziskā agresija	Korelāciju koeficients	-,139*	,245**	,134	,268**	,115	,314**	,170*	,207**
	Nozīmības līmenis	,049	,000	,059	,000	,110	,000	,016	,003
verbālā agresija	Korelāciju koeficients	-,037	,186**	,067	,060	-,075	,157*	-,051	,188**
	Nozīmības līmenis	,602	,008	,344	,399	,295	,027	,476	,008
dusmu apakšskala	Korelāciju koeficients	-,128	,205**	,076	,209**	,053	,285**	,038	,239**
	Nozīmības līmenis	,070	,004	,284	,003	,458	,000	,593	,001
naidīguma apakšskala	Korelāciju koeficients	-,150*	,212**	,098	,147*	,085	,304**	,041	,234**
	Nozīmības līmenis	,034	,003	,168	,038	,240	,000	,565	,001

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Analizējot tiesiskās apziņas un taisnīguma uztveres savstarpējās sakarības (skat.15.tab.), tika konstatēts, ka TTP (gan VTTP, gan PTTP) pozitīvi saistīta ar tiesisko reālismu, pie tam PTTP pozitīvi korelē arī ar tiesisko ideālismu, savukārt negatīvas sakarības ir konstatētas ar tiesiskās apziņas deformācijas izpausmēm, t.i., skepticismu, cinismu un nihilismu. Netika konstatētas statistiski nozīmīgas sakarības starp priekšstatiem par taisnīgumu un tiesiskās apziņas veidiem, izņemot morālo taisnīgumu, kas pozitīvi saistīts ar tiesisko konformismu.

15. tabula

Taisnīguma uztveres un tiesiskās apziņas veidu savstarpējās sakarības (n=200)

Skalas		tiesiskais reālisms	tiesiskais skepticisms	tiesiskais konformisms	tiesiskais cinisms	tiesiskais fetišisms	tiesiskais infantilisms	tiesiskais ideālisms	tiesiskais nihilisms
Vispārīgā ticība taisnīgai pasaulei	Korelāciju koeficients	,259**	-,084	,065	-,015	,060	-,004	,125	-,064
	Nozīmības līmenis	,000	,241	,364	,835	,409	,950	,082	,375
Personīgā ticība taisnīgai pasaulei	Korelāciju koeficients	,301**	-,260**	,003	-,166*	-,015	-,076	,191**	-,165*
	Nozīmības līmenis	,000	,000	,967	,019	,833	,288	,007	,020
Starppersoniskais taisnīgums	Korelāciju koeficients	,051	-,046	-,085	-,001	-,095	-,040	-,090	-,088
	Nozīmības līmenis	,470	,515	,233	,988	,189	,571	,209	,216
Tiesiskais taisnīgums	Korelāciju koeficients	-,040	-,022	-,013	,006	,055	-,002	-,008	,101
	Nozīmības līmenis	,577	,755	,859	,937	,443	,980	,912	,155
Morālais taisnīgums	Korelāciju koeficients	-,012	,085	,192**	,012	,093	,006	,115	,003
	Nozīmības līmenis	,870	,231	,007	,863	,199	,932	,107	,963

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Pētījuma rezultāti atklāja arī savstarpējās sakarības starp afekta regulācijas traucējumiem un taisnīguma uztveri (skat.16.tab.). PTPP negatīvi korelē ar visiem afekta regulācijas traucējumu veidiem.

16. tabula

Afekta regulācijas traucējumu un taisnīguma uztveres savstarpējās sakarības (n=200)

Skalas		VTPP	PTPP	Starppersoniskais taisnīgums	Tiesiskais taisnīgums	Morālais taisnīgums
Starppersoniskie konflikti	Korelāciju koeficients	,026	-,140*	,000	,046	,013
	Nozīmības līmenis	,712	,049	,991	,521	,857
Emociju disregulācija	Korelāciju koeficients	,044	-,199**	-,076	,144*	-,024
	Nozīmības līmenis	,539	,005	,286	,043	,741
Emociju deficīts	Korelāciju koeficients	,025	-,183**	-,063	,128	,012
	Nozīmības līmenis	,730	,010	,375	,071	,868
Emociju nestabilitāte	Korelāciju koeficients	,041	-,190**	-,056	,132	-,026
	Nozīmības līmenis	,569	,007	,433	,063	,715

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Līdzīgas statistiski nozīmīgas sakarības konstatētas arī starp agresiju un PTTP (skat.17.tab.), kur ar PTTP negatīvi saistīta fiziskā agresija, dusmu un naidīguma apakšskalas rādītāji, kas apstiprina vairākus iepriekš veiktos pētījumus, ka jo augstāka PTTP, jo augstākas ir cilvēka adptīvās spējas, zemāks negatīvisma līmenis un naidīgums (Dalbert, 2002).

17. tabula

Agresijas rādītāju un taisnīguma uztveres savstarpējās sakarības (n=200)

Skalas		VTTP	PTTP	Starppersoniskais taisnīgums	Tiesiskais taisnīgums	Morālais taisnīgums
Fiziskā agresija	Korelāciju koeficients	-,115	-,147*	,071	-,110	,075
	Nozīmības līmenis	,107	,038	,319	,120	,293
Verbālā agresija	Korelāciju koeficients	-,048	-,137	,075	,120	,033
	Nozīmības līmenis	,506	,054	,293	,091	,643
Dusmu apakšskala	Korelāciju koeficients	-,084	-,253**	,070	,016	,067
	Nozīmības līmenis	,239	,000	,327	,827	,344
Naidīguma apakšskala	Korelāciju koeficients	-,129	-,324**	,026	-,044	,112
	Nozīmības līmenis	,071	,000	,716	,533	,117

* - 5% nozīmības līmenis

** - 1% nozīmības līmenis

Šī pētījuma rezultāti parāda, ka jo zemāka ir VP darbinieku PTTP, jo izteiktākas ir afekta regulācijas traucējumu pazīmes, respektīvi, jo smagāk cilvēkam ir tikt galā ar negatīvajiem pārdzīvojumiem, jo vairāk izpaužas agresija un naidīgums.

Savukārt starp sociālajiem priekšstatiem par taisnīgumu un agresiju netika konstatētas statistiski nozīmīgas sakarības, tādējādi var secināt, ka sociālie priekšstati pa taisnīgumu ir stabils sociāli psiholoģisks fenomens, kurš, ietverts tiesiskās un morālās apziņas struktūrā, paliek samērā nemainīgs negatīvo emociju iespaidā.

Secinājumi

- VP darbiniekiem kopumā raksturīga pozitīva attieksme pret likumu un tiesiskajā apziņā dominē tiesiskais reālisms, kas norāda uz augstu likumu zināšanu respekta līmeni.

Izglītība

- Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības fiziskās agresijas skalā pēc izglītības līmeņa, jo augstāks izglītības līmenis, jo zemāki ir fiziskās agresijas rādītāji.
- Vismazāk tiesiskais infantilisms un nihilisms raksturīgs respondentiem ar bakalaura un maģistra grādu, savukārt augstāki rādītāji ir grupā ar vidējo izglītību.

Kopumā rezultāti norāda uz to, ka jo augstāks izglītības līmenis, jo labāk iespējams, ir apgūtas un izprastas tiesiskās normas un šie respondenti ir mazāk pakļauti tiesiskās apziņas deformācijas riskam.

Izdiena

- Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentiem ar atšķirīgu izdienu fiziskās agresijas novērtējumā. Viszemākais fiziskās agresijas līmenis raksturīgs respondentiem ar izdienu līdz 5 gadiem, savukārt visaugstākie rādītāji respondentiem ar izdienu virs 10 gadiem.
- Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentiem ar atšķirīgu izdienu tiesiskā nihilisma rādītājos. Viszemākais tiesiskā nihilisma līmenis raksturīgs respondentiem ar izdienu līdz 5 gadiem, visaugstākie rādītāji respondentiem ar izdienu virs 16 gadiem.
- Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības emociju disregulācijas un nestabilitātes rādītājos ar atšķirīgu izdienu, jo lielāks ir izdienas stāžs, jo augstāki ir emocionālās disregulācijas un nestabilitātes rādītāji.

Kopumā šie rezultāti ļauj secināt, ka, jo ilgstošāk VP darbinieki strādā stresa un ekstremālos apstākļos, jo vairāk viņi ir pakļauti tiesiskās apziņas deformācijas riskam, emocionālās paškontroles trūkumam un agresijas izpausmēm, visi šie rādītāji norāda uz profesionālās izdegšanas sindromu, kas var veicināt arī pretlikumīgu uzvedības veidu izvēli un bezapzinīgu pieeju savu pienākumu veikšanā.

Ieņemamais amats

- Statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas respondentu grupās pēc ieņemamā amata, respondentiem, kuri ieņem augstāku amata pakāpi, t.i., vadītājiem ir viszemākie

fiziskās agresijas un tiesiskā infantilisma rādītāji, atšķirībā no kārtībniekiem, kuriem šie rādītāji ir visaugstākie.

- Respondenti, kuri ieņem vadošos amatus VP parādu augstāku VTTP līmeni, nekā respondenti, kuri veic kārtībnieku pienākumus, savukārt statistiski nozīmīgas atšķirības PTTP netika konstatētas.
- Kārtībnieku grupā augstāk izteikts tiesiskā konformisma līmenis atšķirībā no vecāko inspektoru grupas, savukārt tiesiskā infantilisma rādītāji vismazāk izpaužas priekšnieku un vecāko inspektoru respondentu grupās.

Kopumā var secināt, ka paaugstināts tiesiskā konformisma līmenis varētu tikt izskaidrots ar kārtības policijas darbinieku formālāku pieeju likumu izpildei, respektīvi, pakļaušanos likuma burtam bez īpašas intereses un nozīmības vērtējuma.

- *Sakarības*

- Statistiski nozīmīgas sakarības pastāv starp agresijas rādītājiem (dusmas, naidīgums, agresija) un tiesiskās apziņas deformācijas veidiem (cinisms, nihilisms, skepticisms u.c.).
- Respondentiem ar augstu PTTP raksturīgi zemi agresijas un emociju disregulācijas rādītāji, kas norāda uz augstu paškontroles līmeni, savukārt zems PTTP paaugstina agresijas un afektīvās regulācijas traucējumu izpausmes.

Šie rezultāti apstiprina arī iepriekš veiktos pētījumus (Beznosov, 2006), kas atklāja, ka negatīvu attieksmi pret tiesībām veicina emocionālās paškontroles un impulsivitātes kontroles trūkums, jo cilvēki, kuri spēj kontrolēt savu emocionālo stāvokli, biežāk raksturīgs tiesiskais reālisms.

Ieteikumi

Īpašu uzmanību pievērst stresa vadīšanas un emocionālās, profesionālās izdegšanas riska novēršanas pasākumiem, īpaši pievēršot uzmanību darbiniekiem ar izdienu virs 10 gadiem, iespējams, būtu noderīgi stresa vadīšanas un pašregulācijas paņēmieni apgūšanas apmācības, kā arī atkārtota psiholoģiskā testēšana ik pēc 5 gadiem ar atbilstošām aptaujām.

Veicināt VP darbinieku izglītības līmeņa paaugstināšanu, jo izglītības līmenim ir būtiska pozitīva ietekme uz tiesiskās apziņas un agresijas līmeni, darbinieki ar augstāku izglītību parāda zemākus tiesiskās apziņas deformācijas un agresijas rādītājus.

Izmantotā literatūra

1. Ainsworth, P.B. (2002). *Psychology and Policing*. Devon: Willan Publishing.
2. Barratt, E. S. (1993). *Impulsivity: integrating cognitive, behavioral, biological and environmental data*. In W. McCowan, J. Johnson, & M. Shure, *The impulsive client: theory, research, and treatment*. Washington, DC: American Psychological Association.
3. Briere, J., Runtz, M. (2002). The Inventory of Altered Self-Capacities (IASC): a standardized measure of identity, affect regulation, and relationship disturbance. *Assessment*, Volume 9, No. 3, September, 230-239.
4. Campos, J., Campos, R., & Barrett, K. (1989). Emergent themes in the study of emotional development and emotion regulation. *Developmental Psychology*, 25, 394–402.
5. Carver, C. S., Lawrence, J. W., & Scheier, M. F. (1996). *A control-process perspective on the origins of affect*. In L. L. Martin & A. Tesser (Eds.), *Striving and feeling: Interactions between goals and affect* (pp. 11-52). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
6. Chemtob, C. M., Novaco, R. W., Hamada, R. S., Gross, D. M., & Smith, G. A. (1997). Anger-regulation deficits in combat related PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 10, 17–36.
7. Cicchetti, D., Ganiban, J., & Barnett, D. (1991). Contributions from the study of high-risk populations to understanding the development of emotion regulation. In Dodge, K., Garber, 1 (Eds.), *The development of emotion regulation* (pp. 15-48). New York: Cambridge University Press.
8. Colquitt, J.A., Scott, B. A., Judge, T. A., Shaw, J. C. (2006). Justice and personality: Using integrative theories to derive moderators of justice effects. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 100 (2006) 110–127
9. Dalbert, C. (2001). *The justice motive as a personal resource: Dealing with challenges and critical life event*. New York: Plenum Press.
10. Dalbert, C. (2009). Belief in a just world. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 288-297). New York: Guilford Publications.
11. Dalbert, C., Filke, E. (2007). Belief in a Personal Just World, Justice Judgments, and their Functions for Prisoners. *Criminal Justice and Behavior*. 34.

12. Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Glaube an eine gerechte Welt als Motiv: Validierungskorrelate zweier Skalen [The belief in a just world as a motive: Validity correlates of two scales]. *Psychologische Beiträge*, 29, 596-615.
13. Dalbert, C., Stoeber, J. (2006). The belief in a just world and domain-specific beliefs about justice at school and in the family: A longitudinal study with adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 30, 200-207.
14. Dalbert, C., Sallay, H.(2004). *The justice motive in adolescence and young adulthood: origins and consequences*. Routledge, New York.
15. Dalbert, C., Katona-Sallay, H. (1996). The belief in a just world in Hungary. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27(3), 293–314.
16. Dowler, K. (2005). Job satisfaction, Burnout and perception of unfair treatment: the relationship between race and police work. *Police Quarterly*, 8 (4), 476-489.
17. Eisenberg, N., Fabes, R. A., Murphy, B., Karbon, M., Smith, M., & Maszk, P. (1996). The relations of children's dispositional empathy-related responding to their emotionality, regulation, and social functioning. *Developmental Psychology*, 32, 195-209.
18. Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9,24 1 -273.
19. Feliti, V.J., Anda, R.F., Nordenberg, D., Williamson, D.F., Spitz, A.M., Edwards, V., et al. (1998). The relationship of adult health status to childhood abuse and household dysfunction. *American Journal of Preventive Medicine*, 14, 245-258.
20. Grilo, C. M., Martino, S., Walker, M. L., Becker, D. F., Edell, W. S., & McGlashan, T. H. (1997). Controlled study of psychiatric comorbidity in psychiatrically hospitalized young adults with substance use disorders. *American Journal of Psychiatry*, 154, 1305-1307.
21. Gross J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2:271–299.
22. Hackett, D. & Violanti, J. (2003). *Police Suicide: tactics for prevention and intervention*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
23. Hafer, C. L., and Olson, J. M. (1993). Beliefs in a just world, discontent, and assertive actions by working women. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 19, P.30-38.

24. Hafer, C.L. (2000). Do innocent victims threaten the belief in a just world? Evidence from a modified stroop task. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol.79. P.165-173.
25. Herpertz, S., Gretzer, A., Steinmeyer, E. M., Muehlbauer, V., et al. (1997). Affective instability and impulsivity in personality disorder: Results of an experimental study. *Journal of Affective Disorders*, 44, 31-37.
26. Herman, J.L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 5, 377-392.
27. Luxenberg, T., Spinazzola, J., Hidalgo, J., Hunt, C., & van der Kolk, B. A. (2001). Complex trauma and disorders of extreme stress (DESNOS) part two: Treatment [Electronic version]. *Directions in Psychiatry*, 21(26), 395-414.
28. Luxenberg, T., Spinazzola, J., & van der Kolk, B. A. (2001). Complex trauma and disorders of extreme stress (DESNOS) diagnosis, part one: Assessment [Electronic version]. *Directions in Psychiatry*, 21(25), 373-392.
29. Nesterova M. (2013) *Ieslodzīto sociālie priekšstati par taisnīgumu un ticība taisnīgai pasaulei*. Zinātniskā monogrāfija. Daugavpils:DU akadēmiskais apgāds „Saule”.
30. Pulkkinen, L., Virtanen T., af Klinteberg, B. & Magnusson, D. (2000). Child behavior and adult personality: comparisons between criminality groups in Finland and Sweden. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10, 155–169.
31. Skitka, L. J., Bauman, C. W., Mullen, E. (2008). *Morality and justice: An expanded theoretical perspective and review*. In K. A. Hedgvedt & J. Clay-Warner (Eds.), *Advances in group processes* (Vol. 25, P. 1–27). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited.
32. Tapp, J.L., Kohlberg, L. (1971). Developing senses of law and legal justice. *The Journal of Social Issues*. Vol.27, P.65-92.
33. Tapp, J.L., Levine, F.J. (1977). (Eds). *Law, justice and the individual in society: psychological and legal issues*. N-Y.
34. Thompson, B., Kirk, A. & Brown, D. (2005). Work based support, emotional exhaustion and spillover of work stress to the family environment: a study of policewomen. *Stress and Health*, 21, 199-207.
35. Van der Kolk, B. A., Roth, S., & Pelcovitz, D. (1993). *Complex PTSD: Results of the PTSD field trials for DSM –IV*. Washington, DC: American Psychiatric Association.

36. Violanti, J. (1996). *Police suicide: epidemic in blue*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
37. Zlotnick, C., Donaldson, D., Spirito, A., & Pearlstein, T. (1997). Affect regulation and suicide attempts in adolescent inpatients. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36, 793-798.
38. Безносков Д.С. (2004). *Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД: дис. канд. психол. наук.* – СПб., – С. 24-25.
39. Голынчик, Е.О. (2004). Социальные представления о справедливости. *Мир психологии*. №3.
40. Гулевич, О.А. (1999). Теоретический анализ и опыт эмпирического исследования правосознания как совокупности социальных представлений о праве. *Мир психологии*, №3.
41. Гулевич, О.А. (2007). *Социальная психология справедливости: бизнес, политика, юриспруденция*. Издательство: Аспект Пресс.
42. Пастушеня А.Н. (2012). Психологическая характеристика индивидуального и общественного правосознания: структурно-содержательный аспект // *Психология и право*. №1.